

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2020

Valerij Padjak: „Na internetu je všechno“ | Naše aktivity v uplynulém období
| Zátíší podle Tapperta aneb Výstava na pokračování | Čeští a slovenští
podnikatelé v Užhorodě a Chustu | Obrození rusínské národnosti | Rodnyj
kraj: Vasilu Turokovi by bylo 80 | Křížová cesta řeckokatolické církve

Zhluboka se nadechnout

Dvě ze tří pozvánek v minulém čísle Podkarpatské Rusi nedošly naplnění: nemohli jsme představit knížku Antonína Moťoviče *Za našimi zády tekla řeka Dněstr, aneb Tady se už mluví pražsky?* Ani – jak bývá zjara obvyklé – uskutečnit členské setkání Společnosti. Před březnovým vyhlášením nouzového stavu, jež mimo jiné znamenalo omezení veškerých společenských a kulturních akcí, jsme stihli jen vernisáž výstavy fotografa Norberta Tapperta. Ta ovšem taky skončila předčasně. Přesněji řečeno, byla přerušena. S našimi aktivitami je to jako s ostatními, některé jsme museli zrušit, jiné odložit.

Prožíváme opravdu nelehkou dobu, jakou jsme za našich životů ještě nepoznali. Nejspíš každého z nás v nějaké podobě dostihla omezení, jež si vynutila pandemie nemoci COVID-19. O to víc, že o této nemoci stále nevíme tolik, kolik by bylo třeba; dosud nejsou účinné léky ani vakcína, která by nás ochránila před jejím náporům. Proto přišla ochranná opatření, jež ale nemohla skutečně účinně ochránit vždy a všechny. Ale nejsme v tom sami. Bojuje celý svět. Přitom si samozřejmě uvědomujeme, že kulturní ztráty jsou jen malou újmou proti problémům, které pandemie způsobila: zdravotní, ekonomické, vzdělávací, cestovatelské, zásahy do rodinných plánů a mnohé jiné...

Například velké problémy nastaly pro Rusíny i Ukrajince, kteří v Česku pracují. Někteří nemohli domů, jiní zas zpátky na svá pracoviště.

Teď už doufejme máme nejhorší za sebou. Díky úsilí zdravotníků a také – snad to můžeme říct – disciplíně občanů. Otevřela se divadla, kina, galerie. Život se vrací i do prostor Domu národnostních menšin, kde hned začátkem podzimu pořádá naše Společnost přátel Podkarpatské Rusi výstavu a promítání filmu s besedou. O tom, jak jsme si vedli v uplynulém v období, si místo referátu na členské schůzi můžete přečíst článek předsedy SPPR Jana Čopíka. Věříme, že se nám podaří v dalších měsících vás pozvat i na další setkání. Moc rádi se s vámi uvidíme.

Vypadá to, že vše se v lepší obrací.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Krajina na východě

Foto Marta Lojtková Paulová

Valerij Padjak: Na internetu je všechno. A vidí to celý svět

Koronavirová opatření zasáhla prakticky všechna odvětví lidské činnosti, včetně aktivit rusínských spolků a novodobých buditelů. Jedním z takových obrozenců je historik, literát, vydavatel a pedagog Valerij Padjak. Žije a pracuje v podkarpatoruském Užhorodě, a rusínské myšlenky odsud posílá na všechny strany. Po telefonních linkách jsme si povídali ve druhé polovině dubna. Hlavním tématem našeho rozhovoru byla, jak jinak, koronavirová epidemie.

Lidé Podkarpatské Rusi jsou věřící, chodí hodně do kostela. Zde i na celé Ukrajině mají církve velkou roli. Jak se k nové situaci postavily?

Na Ukrajině byla církev přímo střediskem šíření koronaviru, byla to dost problematická situace. Působí tu několik církví. Nejdůležitější nebo nejpočetnější je pravoslavná církev moskevského patriarchátu. Působí i na Podkarpatsku. Další je církev, která získala svoji nezávislost teprve nedávno, za prezidenta Porošenka – ukrajinská pravoslavná církev. A na západní Ukrajině má nejvíc svých věrných církev řeckokatolická.

Jak se lišil přístup jednotlivých církví k situaci kolem koronaviru?

Na šíření koronaviru reagovala každá jinak. Nejlepší to bylo s řeckokatolickou ukrajinnou

skou církví, a na Podkarpatsku s řeckokatolickou rusínskou církví. Na Ukrajině totiž fungují dvě řeckokatolické církve – rusínská a ukrajinská. Tyhle církve jsou orientované na Evropu, vycházejí z evropských tradic. A s nimi to bylo skutečně nejlepší, nejjednodušší. Okamžitě zrušily všechny plánované akce. Svým věřícím vysvětlily, že není možné setkávání v uzavřených prostorách, ale že lidé mohou přijít ke kostelu a za určitých bezpečnostních podmínek, tedy s rouškami a v rozestupech, uslyší bohoslužbu a slovo boží i tímto způsobem. Naopak nejhorší to bylo s pravoslavnou církví moskevského patriarchátu.

Pokračování na straně 3

POZVÁNKA

Společnost přátel Podkarpatské Rusi vás srdečně zve na dokumentární snímek Erika Lukase a Tomáše Saice
PŘED STO LETY SPOLU

Čtvrtek 10. září 2020 v 17 hodin

Společenský sál Domu národnostních menšin Praha 2, Vocelova 3

Po promítání beseda s autory a historikem Ondřejem Štěpánkem a komentovaná prohlídka výstavy Podkarpatská Rus jako součást našich dějin v galerii DNM.
Občerstvení

Naše činnost od členské schůze 1. června 2019

Kvůli bezpečnostním opatřením vyvolaným nemocí COVID-19 se nemohla uskutečnit členská schůze Společnosti svolaná na 18. dubna 2020. Zprávu o činnosti SPPR za uplynulé období proto výkonný výbor předkládá pouze v textové podobě na stránkách časopisu Podkarpatská Rus. Nebude-li třeba řešit neodkladné záležitosti, uskuteční se příští členská schůze v jarních měsících roku 2021 (v souladu s článkem VI stanov Společnosti).

Výkonný výbor je vděčen za veškeré podněty, které nám zašlete poštou, e-mailem nebo prostřednictvím našich webových stránek, či nám je sdělíte telefonicky. Budeme rádi také za příspěvky do časopisu. Setkávání bude rovněž probíhat na akcích Společnosti pořádaných či spolupřádaných (viz pozvánky v časopisu a na webových stránkách).

Členství ve spolcích, poradních a iniciativních orgánech

Členství Společnosti a členů, které deleguje pro činnost ve spolcích, poradních a iniciativních orgánech se od června 2019 nezměnilo.

V mezinárodním měřítku je SPPR součástí Světového kongresu Rusínů, kde se sdružují Rusíni z různých zemí. V červenci 2019 jednal již XV. Světový kongres Rusínů, zpráva o něm byla otištěna v časopise č. 3/2019. Další kongres se uskuteční v roce 2021 v polské Krynici.

V rámci ČR pracují členové Společnosti v několika poradních a iniciativních orgánech. Tajemnice Dagmar Březinová je členkou Rady vlády pro národnostní menšiny (poradní a iniciativní orgán Vlády ČR pro otázky týkající se národnostních menšin). Jiří Havel působí ve Výběrové dotační komisi Ministerstva kultury ČR - Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích menšin (periodické tiskoviny) a Jan Čopík je členem Poradního sboru náměstkyně ministra kultury pro otázky národnostní kultury (hodnocení projektů na podporu kulturních aktivit příslušníků národnostních menšin). Petr Skala je členem Výboru pro národnostní menšiny Zastupitelstva hl. m. Prahy. Společnost je rovněž členem zapsaného spolku Akademie národnostních menšin, který plní koordinační roli napříč a mezi národnostními menšinami v ČR. Zástupkyní Společnosti v Akademii je Agáta Pilátová.

Finanční podpora, granty

Každoročně se daří získávat finanční podporu na vydávání časopisu Podkarpatská Rus (program Ministerstva kultury ČR pro rozšiřování a přijímání informací v jazycích menšin). Na rok 2019 činila podpora 90 tisíc Kč. Stejnou částku získala Společnost i na rok 2020.

V roce 2019 byly dále získány a realizovány dva granty na vydání knih. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR podpořilo vydání autobiografické knihy Antonína

Motoviče *Za našimi zády tekla řeka Dněstr* (grant 43 050 Kč, celkový rozpočet 61 500 Kč). Od města Prahy jsme získali 47 000 Kč na vydání literární reportáže Barbory Zavadilové o cestě po území bývalé Podkarpatské Rusi *Má rusínská vyšivanka*.

Publikační aktivity

Společnost již téměř třicet let pravidelně vydává časopis Podkarpatská Rus. Každoročně vychází čtyři čísla v počtu 700 kusů. Časopis dostávají všichni členové Společnosti a je také rozdáván na akcích pořádaných či spolupřádaných Společností i při dalších příležitostech, např. na Světě knihy na Výstavišti, či na Muzejní noci. Výtisky časopisu jsou také předávány či zaslány spolupracujícím organizacím (např. Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě, Muzeu Ivana Olbrachta v Koločavě, oddělení „Karpatika“ Užhorodské národní univerzity apod.).

V roce 2019 se Společnosti podařilo vydat dvě knižní publikace. Na podzim to byla literární reportáž Barbory Zavadilové ze současné Podkarpatské Rusi *Má rusínská vyšivanka*. V závěru roku vyšla kniha vzpomínek rodáka z Podkarpatské Rusi a česko-izraelského lékaře Antonína Motoviče *Za našimi zády tekla řeka Dněstr, aneb Tady se už mluví pražsky?* Vedle aktuálních knižních novinek Společnost na svých akcích i mimo ně poskytuje zájemcům také publikace vydané v minulých letech. *Pokračování na straně 4*

Zátiší podle Tapperta

Umělecký fotograf Norbert Tappert měl vlastně tak trochu štěstí, výstava jeho snímků s názvem *Zátiší podle Tapperta* v Domě národnostních menšin ještě „stihla“ slavnostní otevření 2. března 2020, a poté více než týden zůstala otevřená návštěvníkům galerie DNM. Pak se sály Domu národnostních menšin uzavřely, stejně jako všechna ostatní kulturní zařízení v zemi. Po zrušení karantény však expozice ještě neplánovaně několik dní setrvala na místě.

Vernisáž se vydařila. Invenční, nápadité a kvalitní snímky si přišli prohlédnout početní návštěvníci. Zsvěcené úvodní slovo o Tappertově tvorbě přednesl fotograf Zdeněk Sokol (někdejší člen známé umělecké skupiny Bratrstvo), podvečer obohatila skupina Pekelní koně temperamentní hudbou. Účastníci vernisáže pak ještě dlouhou chvíli diskutovali ve společnosti myšlenkově pozoruhodných a působivých Tappertových zátiší.

ap

Zdeněk Sokol představuje tvorbu Norberta Tapperta (zcela vpravo). Program moderoval Tomáš Pilát

Foto Jiří Havel

KRÁTCE

* **Muzejní noc**, která se v Praze pravidelně koná s pestrým programem v Domě národnostních menšin, byla letos z pochopitelných důvodů přeložena z června na **10. říjen 2020**.

* **Děkujeme členům**, kteří rádně a včas platí členské příspěvky do pokladny SPPR a prosíme všechny, kdo tak ještě neučinili, aby dlužnou částku co nejdříve uhradili (pracující 250 korun, studenti a důchodci 150. - korun).

* **Knihy Antonína Motoviče** *Za našimi zády tekla řeka Dněstr* už vyšla. Prezentaci uskutečníme, jak věříme, ještě letos - nejspíš v podzimním podzimu či začátkem zimy.

* **Naše nové knihy si lze objednat** na adrese: Jiří Havel, Rostislavova 11, 140 00, Praha 4 nebo na e-mailové adrese j.v.havel@seznam.cz

Literární reportáž *Má rusínská vyšivanka* Barbory Zavadilové: počet stran 288, barevné ilustrace a přebal D. Herodesové. Cena 359 Kč. *Za našimi zády tekla řeka Dněstr* Antonína Motoviče: počet stran 260, 15 čb fotografií. Cena 299 Kč. Při objednávce nad 400 Kč neúčtujeme poštovné ani balné. Další informace na webových stránkách SPPR www.podkarpatskarus.cz

ap

POZVÁNKA

Výstava
**PODKARPATSKÁ RUS
JAKO SOUČÁST NAŠICH DĚJIN**,
kterou připravilo Národní muzeum bude
v galerii Domu národnostních menšin
otevřena od 1. září 2020.

Původně byla instalována v Národním památníku na Vítkově jako příspěvek k loňským i letošním významným výročím týkajícím se dějin ČSR a podkarpatského regionu. Nyní se přestěhovala k nám do DNM.

V DNM ji lze shlédnout do 19. září tr.

Valerij Padjak: Na internetu je všechno...

Dokončení ze strany 1

Ta do poslední chvíle deklarovala, že koronavirus je hřích, který bůh seslal na lidi, a ti že tak musí o to víc chodit do kostelů a víc se modlit. To všechno přineslo negativní výsledky. Na Podkarpatsku tvořili značnou část pozitivně testovaných právě ti, kteří chodili do kostela. Stačil jeden člověk s COVIDem-19, aby nakazil množství dalších. Stát se snažil s církvemi domluvit, přesvědčit je, že zdraví člověka je na prvním místě, a že by měly této zásadě svou činnost přizpůsobit. Obzvlášť nebezpečné pro šíření nemoci byly svátky jako Velikonoce, kdy se lidé hojně shlukují, a navíc se na Ukrajinu vrací mnoho lidí, kteří pracují v cizině. Tohle přesvědčování bylo důležité, protože církev u nás má na lidi velký vliv.

Jak se ukrajinský stát celkově postavil ke koronavirovému nebezpečí?

Na jedné straně byly rychle zavřeny hranice a omezeno setkávání, všechno směřovalo k zavedení výjimečného stavu. Tohle všechno bylo dobré. Na druhé straně se ukázala nepřipravenost ukrajinského zdravotnictví koronavirovému čelit. Nebylo dost potřebných prostředků, a pokud přicházely, tak pozdě. Nadějí se tedy stala jen karanténa. Co se týče Podkarpatské Rusi, bylo to ještě horší. Přicházelo sem zoufale málo ochranných prostředků, testů a dalšího potřebného zařízení. Vyráběli jsme si je tedy sami, prošla tím třeba i moje rodina. Dozvěděli jsme se, že účinné ochranné prostředky se mohou vyrobit z filtrů z vysavačů, tak jsme je podle tohoto návodu opravdu tvořili.

I na Ukrajině se výuka ve školách přesunula do distančního režimu. Jak rychle si na ni žáci a učitelé zvykli?

Na Ukrajině se distanční výuka začala praktikovat nejdříve na středních školách. Učitelé převáděli své hodiny do online formy, týkalo se to dějin, jazyků, třeba angličtiny, i dalších předmětů, a to se pak rozšířilo na celou Ukrajinu. Je to velmi dobrá pomoc. Kromě toho se školy samozřejmě snažily udržet si kontakt se svými studenty, dávaly jim zadání k do-

mácí práci, úkoly. Uvažuje se i o zkouškách v systému online. Je pravda, že na Ukrajině se s takovou věcí potýkáme poprvé, nemáme zkušenosti, hledáme cesty, jak to co nejlépe zvládnout.

Jako pedagog působíte na Prešovské univerzitě, na Ústavu rusínského jazyka a kultury. I vy jste se tedy musel přeorientovat na distanční režim výuky.

Sedím doma u počítače a připravuji různé úlohy, zavěšuji na síť literaturu, odkazy a tak dále. Je to pro mě i pro studenty těžké. Jsem odborník na rusínskou literaturu a moji studenti musí hodně číst. Jelikož jsou zavřené knihovny, nemají moc textů. Proto fotím, skenuji, posílám. A studenti čtou, pak děláme online kolokvium, posílám otázky, oni odpovídají... Už jsme si na současnou formu práce zvykli. Univerzita nám prodloužila semestr do 31. července, takže bychom mohli mít v létě volněji. Teď pracujeme distančně.

Přesouvá nebo přesunula se na internet i činnost rusínských spolků, a má to třeba ve své složitosti i nějaké výhody?

Na internetu dohledáte v zásadě všechno. V téhle době to vyvstává na povrch, člověk je až překvapen, co všechno se tu dá najít. Já osobně využívám zákazu shromažďování k dokončení svých prací a článků, ale několikrát za den zabrousím na internet a koukám, co všechno tu je. Třeba slovník rusínského jazyka, čtyřiašedesát tisíc slov! A jiné zajímavosti. Aktivní jsou u nás i rusínští blogeri, kteří přidávají na internet nejrůznější příspěvky, obrázky z rusínských dějin, komentáře k aktuální koronavirové situaci, často humorné, je to opravdu zajímavé. Lidé pochopili, že tuhle dobu musíme nějak přežít. Všechno samozřejmě humorné není, nicméně objevuje se i hodně anekdot, což lidi povzbuzuje, pozvedá na duchu, udržují se v dobré náladě. Je to pro nás něco nového, taková zvláštní subkultura, a je toho našťásti dost.

I vy zavěšujete některé publikace, které vycházejí ve vašem rusínském vydavatelství, na internet.

Ano, teď jsem to třeba udělal s nově vydanou knihou významného rusínského spisovatele poloviny 19. století Anatolije Kralického, kaž-

dý si ji tu může přečíst. Zavěšuji sem i různé prezentace a informace.

Takže - možná paradoxně - rusínské myšlenky se dostanou k více lidem a rychleji, navíc jsou snadno přístupné i v zahraničí.

Přesně tak! Velká chyba ukrajinského státu je, že už třicet let neuznává rusínský národ. Když ale národ existuje, nikdo mu nemůže zabránit mít svůj jazyk, vlastní kulturu, literaturu, písničky a hudbu obecně, svůj humor. Tohle všechno máme, i když to stát nepodporuje. A internet tyto záležitosti skvěle šíří. I do zahraničí. Pro Rusíny je to skvělá, stokrát skvělá věc. Přicházíme totiž tam, kde bychom být měli. Máme svoji literaturu, hudbu, besedy, debaty o rusínském národě a o rusínském jazyku, a tohle všechno vidíme nejenom my, Rusíni, ale celý svět. Všichni, kdo mají zájem vidět a slyšet rusínské písně, rusínský humor, debaty - například o kodifikaci rusínštiny, různé recenze, pozvánky, oznámení. Tohle všechno bylo i vloni a předloni, ale to jsme se na internet tolik nedívali, neměli jsme tolik volného času. Ale teď musíme! A já sám jsem překvapený z toho množství rusínských akcí a vůbec reálií na webech, které prezentují obrovské bohatství rusínského národa. To všechno existuje a na internetu je to zafixované.

Ale co se týče samotné Ukrajiny, s uznáním Rusínů ještě asi nějaký čas vyhráno nebude...

Ne, musíme se snažit i nadále. Byl jsem překvapen, co se dělo, když jedna rusínská poprocková skupina, jmenuje se Čalamáda, jela asi před půl rokem na soutěž do Kyjeva. Vystupovala tu s rusínskou písničkou a dočkala se následujícího hodnocení poroty: písnička je vynikající, veselá, přitom profesionální, všechno v pořádku, ale nepochopili jsme text, nerozuměli jsme snad ani jednomu slovu, nerozuměli jsme jazyku, v jakém byla píseň zpívána. To je krásný důkaz, že rusínština je jiný jazyk než ukrajínština, že Rusíni jsou jiný národ s jinou kulturou, prostě samostatný národ! Když jim porota, ve které sedí lidé mluvící nejrůznějšími jazyky, nerozumí, je to prostě tak. A ukrajinský stát by to měl konečně úředně uzнат.

TOMÁŠ PILÁT

Koronavirus na Ukrajině a Podkarpatsku

„Vše je zakázáno, zdržujeme se doma. Lidé jsou jen na dvorcích s dětmi. V ulicích není nikdo. Dříve tu bylo hlučno a plno klidů, teď Koločava ztichla,“ povzdechla si Natalka Tumarec, která v Koločavě vlastní penzion Četnická stanice oblíbený českými turisty.

Moje mladičká příbuzná v Mukačevě, která úspěšně složila přijímací zkoušku na vysokou školu v Polsku, nemůže tam zatím odjet, najít si bydlení a připravit se na pobyt. Nejen kvůli omezenému cestování, ale hlavně proto, že úřady nefungují a nemá jí kdo vystavit vízum...

Epidemie se nevyhnula žádné zemi, ani Ukrajině a Podkarpatsku. Šíření nákazy bylo v podkarpatských městech i obcích sice zpočátku pomalejší, ale jako v celé zemi, i zde

platila už od poloviny března přísná ochranná opatření. Například uzavření hranic pro vstup cizinců, zrušení všech pravidelných mezinárodních letů, omezení pohybu, (ne) fungování úřadů.

Ke konci května měla Ukrajina přes 21 tisíc potvrzených případů infekce koronavirem, z tohoto počtu na 600 pacientů zemřelo. Za jeden den přibývalo i přes čtyři sta nových případů. Mimořádná situace (celostátní karanténa) byla na celé Ukrajině prodloužena do 22. 6. 2020.

V zakarpatské oblasti, konkrétně v Mukačevu se nákaza onemocněním COVID-19 objevila zejména u velkého počtu zdravotníků, především pracovníků záchranné služby, každý pátý zdravotník byl nakažen. To je pro zdravotní péči regionu závažný problém.

Nicméně situace se během května už zlepšila, potvrzených nálezů ubývá a Ukrajina už zahájila uvolňování, které je v zemi rozděleno do pěti etap. Mezi nimi jsou vždy desetidenní mezery, aby se mohly projevit důsledky uvolňování. A právě od nich je závislé i další uvolňování. Už od poloviny května se otevřely parky a rekreační objekty, některé obchody, trhy a provozovny služeb, byla zahájena příprava maturantů na zkoušky. Později došlo na tělocvičny, fitnesscentra, hotely, posléze na meziměstskou hromadnou dopravu atd. A v posledních etapách se otvírají kulturní instituce a školy.

Zdalipak se v létě opět zaplní Četnická stanice v Koločavě českými turisty?

ap

Naše činnost od členské schůze 1. června 2019

Dokončení ze strany 2

Redaktoři časopisu Podkarpatská Rus Agáta Pilátová a Tomáš Pilát také spoluvytvářejí magazín o národnostních menšinách v ČR „Mezi námi“ (stanice Českého rozhlasu ČRoPlus). Rusínská tematika je zde prezentována minimálně jednou měsíčně. Příspěvky se zaměřují na rozhovory se zajímavými Rusíny z umělecké či vědecké sféry, na osobnosti, které se ve své odborné činnosti věnují rusínské a podkarpatoruské tematice, na aktuality z národnostního života.

Spolupráce

Společnost a její členové dlouhodobě spolupracují s rusínskými spolky a dalšími institucemi v ČR i v zahraničí. Spolupracujícími rusínskými organizacemi v ČR jsou především spolky Rusíni.cz – Rusínská iniciativa v ČR a Karpato-Rusínské krajanské centrum. V Zakarpatské oblasti Ukrajiny spolupracujeme s Klubem T. G. Masaryka, Zakarpatskou společností české kultury v Užhorodě či Muzeem Ivana Olbrachta v Koločavě. Tradiční je rovněž spolupráce s folklorním souborem z Chomutova Skejžušan.

Akce, které jsme uspořádali nebo se na nich aktivně podíleli

Od června 2019 Společnost uspořádala či se podílela na následujících akcích:

V červnu 2019 jsme spolupracovali na tradiční pražské Muzejní noci, která proběhla 8. června. V Domě národnostních menšin jsme prezentovali rusínské výšivky a publikace i časopisy vydané Společnos-

tí. (V letošním roce byla akce přeložena na 10. říjen.)

Dne 6. listopadu 2019 proběhla beseda s předsedou Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě Ivanem Latkem. Hovořilo se na ní o činnosti Klubu TGM i o současnosti v Zakarpatské oblasti Ukrajiny. Hojně navštívena byla prezentace knihy *Má rusínská vyšivanka* 20. listopadu 2019 v Domě národnostních menšin. Aktivně jsme se podíleli na organizaci kulatého stolu na téma *Podkarpatská Rus a Rusíni v českých zemích*. Spolu s dalšími spolky menšin sdruženými v Akademii národnostních menšin jsme 4. prosince 2019 uspořádali setkání odborníků, zejména historiků v DNM. Aktivně jsme se také zúčastnili již 19. setkání národnostních menšin a konference *Národnostní menšiny v Československu v letech 1948 až 1989* pořádané v Národním muzeu. Podpořili jsme rovněž vzpomínkové akce v Užhorodě a v Bratislavě ke stému výročí podepsání smlouvy v Saint-Germain v září 1919, již bylo stvrzeno připojení Podkarpatské Rusi k ČSR. Zapůjčením některých exponátů jsme se podíleli rovněž na výstavě *Podkarpatská Rus, země Šuhajova* v Masarykově muzeu v Hodoníně (24. 5. 2019 – 29. 9. 2019).

15. ledna 2020 jsme se aktivně účastnili debaty o Rusínech v Rock Café v Praze. V první polovině března jsme uspořádali výstavu rusínskému umělce a fotografa Norberta Tapperta *Zátíší podle Tapperta*.

Další akcí plánovanou na březen mělo být představení knihy Antonína Motoviče za účasti autora. Kvůli zdravotně bezpečnostním opatřením proti šíření nákazy a nemoci

COVID-19 se však prezentace již bohužel nemohla uskutečnit. Zrušeny či přesunuty musely být všechny jarní akce Společnosti.

Členská základna

Společnost má bezmála 500 členů, kterým je zaslán časopis Podkarpatská Rus. Je však třeba konstatovat, že ne všichni členové platí řádně a včas členské příspěvky. Tato skutečnost omezuje naše aktivity a zároveň také možnost žádat o granty. K získaným financím je totiž vždy nutné přiložit peníze vlastní – většinou kolem 30% celkové částky rozpočtu akce, na niž žádáme příspěvek. Velkým problémem Společnosti je rovněž stárnutí členské základny a omezený počet mladších členů.

Závěrem

Rok 2020 je nejen pro Společnost přátel Podkarpatské Rusi mimořádný. Opatření vyvolané onemocněním COVID-19 omezily mnohé aktivity. Stejně je to v dalších zemích, kde žijí Rusíni. Zakarpatská oblast Ukrajiny není výjimkou. I zde se uzavřely školy a omezily další aktivity (v květnu bylo v Zakarpátě evidováno něco přes 900 případů onemocnění, bezmála polovina v městech Užhorod a Mukačevo, přes 200 nakažených jsou pracovníci ve zdravotnictví).

Patří se také poděkovat všem aktivním členům společnosti, zvláště tajemnici, redaktorům časopisu Podkarpatské Rus a dalším členům výboru. Bez práce členů by žádné aktivity nebyly možné. Poděkování patří také Barboře Zavadilové, která se podílela na uhrazení podstatné části nákladů své knihy nejenom vydařenou crowdfundingovou kampaní.

Za výkonný výbor SPPR

JAN ČOPIK
květen 2020

O knihách a lidech

Vyšel druhý díl publikace Vladimíra Kušteka **Československý svět v Karpatech**. (Vydalo Sdružení inteligence Rusínů Slovenska.) Podrobně jsme o něm s autorem mluvili už v minulém čísle našeho časopisu. Proto jen stručně připomeňme, že v knize je většina statí publikována v českém jazyce, část slovensky a rusínsky. Autor věnuje značné místo podnikům a podnikatelům (např. Společnost Baťa na Podkarpatské Rusi, Čeští hoteliéři na čs. dálném východě, Z historie pivovaru v Podhorjanech u Mukačeva atd.), vzdělávacím institucím (Jubilejní škola Masarykova v Užhorodě, Cikánská

škola), ale také např. poště a telegrafu. Zaměřuje se rovněž na organizace (Sokolské hnutí na Podkarpatské Rusi). Vladimír Kuštek shromáždil a zpracoval pozoruhodné množství údajů, zajímavých, často pozapomenutých faktů i souvislostí. Připomíná také některé významné osobnosti Podkarpatska (Užhorodský pedagog Josef Trochta aj.). Zvláštní pozornost si zaslouží kapitola o tradiční židovské svatbě nebo o českých hoteliérech. Znovu, stejně jako u 1. dílu publikace, musíme pochválit bohatství obrazového materiálu i jeho grafickou úroveň. Kniha je vůbec technicky velmi pečlivě zpracována, což je zvláště důležité u archivních fotografií. Patrně to nebylo snadné, o to je to záslužnější.

Gratias agit – tak nazval svou útlou, leč obsažnou knížku Bohuslav Hynek. Někdejší diplomat a pracovník Ministerstva zahraničí v ní představuje osobnosti, které dostaly za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí významné ocenění Gratias agit (Díky vám). Např. Alan Lévy, Antonín Sum, Jiří Ješ nebo Josef Klánský. Celkem dvacítku jmen lidí zaslouživších se o to, že o naši zemi, o její kulturu, vědě, veřejném životě či třeba přírodních krásách a pamětihodnostech se ve světě ví.

Bohuslav Hynek, dlouholetý člen SPPR, měl na ministerstvu projekt oceňování léta na sta-

rosti. Kromě jiných pracovních aktivit. O setkáních a zážitcích píše poutavě, jeho díkce je vřelá, bezprostřední, osobní. Příběhy, o nichž vypráví, má zažité. Vychází ze svých vlastních dojmů a postřehů, jeho pohledy na lidi a situace jsou podloženy vlastní zkušeností. V Hynkově přehlídce „čestné rotý“ vyznamenaných jsou výrazně zastoupeni také Rusíni. (Však je má autor také hodně rád.) A rusínskou stopu najdeme i u některých českých nositelů zmíněného vyznamenání.

Je tu portrét Marie Horové Myšaničové, která prožila většinu života v Československu a s českým manželem tu založila nadaci podporující vzdělání rusínských dětí na Podkarpatsku. Nebo si přečteme o mladém rusínském podnikateli Volodymyru Pohoydovi, který prožil řadu let v Česku a byl tu velice úspěšný. Autor zmiňuje i českého sochaře Josefa Vajce, rovněž držitele ceny Gratias agit, jehož busta TGM zdobí jedno půvabné místo v užhorodském parku na březí řeky Uh. A to ještě v knížce chybí například Natalka Tumarec z Koločavy, majitelka tamní Četnické stanice, která také získala ocenění Gratias agit.

Je to milé čtení a člověk se dozví leccos podnětného. Mimo jiné také o bohatém a smysluplném životě autora.

Obrození rusínské národnosti v českých zemích 1990 – 2020

I.

Letos si připomínáme třicet let od znovubrození rusínské národnosti v českých zemích i na Slovensku a od vzniku Společnosti přátel Podkarpatské Rusi.

Již před Listopadem 1989 se však objevilo několik náznaků, že rusínská národnost ani v českých zemích nevyumřela; nejvýznamnější „rusínské“ hlasy zazněly samozřejmě na Slovensku, tj. v prvních porevolučních letech ještě v rámci existujícího společného státu. Početná rusínská komunita na Slovensku jaksi nešla přehlédnout ani zcela „poukrajňštit“. Tím spíš nikoliv, že - za prvé - ke slovu se tam hlásila silná mladá generace a deklarovala svou národnostní příslušnost; za druhé - ve východoslovenských vesnicích se nemluvílo ukrajinsky, ale „po našem“, rusínským jazykem, i když jistě s patrnými slovakismy. A za třetí a hlavně - v českých zemích i na Slovensku působila řeckokatolická církev. V období „obrodného procesu“ roku 1968 došlo k jejímu obnovení, k návratu řeckokatolických duchovních a vrácení kostelů. Řeckokatolická církev, a církev vůbec, tato „hlubina bezpečnosti“ nejen rusínské národnosti, ale také identity jiných národů, fungovala už přes dvacet let. Zůstala zachována jako jeden z mála výdobytků reformního jara i po sovětské okupaci. V českých zemích se scházeli Rusíni v kostelech a kostelících, v Praze konkrétně v katedrále sv. Klimenta, který mimochodem odevzdal řeckokatolíkům do užívání roku 1931 pražský arcibiskup Korďáč.

Na Slovensku ještě po léta vedli řeckokatolíci spory s pravoslavnými o kostely a církevní majetek, někde došlo i na pěštní souboje...

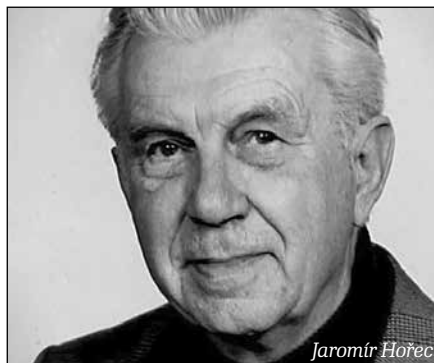
II.

Obrodný proces roku 1968 přinesl první (nesmělé) pokusy o připomenutí rusínské národnosti a také někdejší podoby republiky v hranicích z let 1919-1939. Ale až po Listopadu 1989 se otevřely nové možnosti pro svobodné přihlášení se k rusínské národnosti, předtím jakoby „zmizelé“. Na Slovensku toho rusínští lídři velmi brzy a aktivně využili. Ale to je jiné téma. Ukrajínští „vědci“ se pak deklarovali jako „Rusíni-Ukrajínští“.

V českých zemích se nejprve objevily signály v médiích. Je třeba připomenout, že se týkaly nejen Rusínů jako národnosti, ale i širších a řeckně političtější motivovaných témat. Především problematiky Podkarpatské Rusi, jejího poválečného „předání“ Sovětskému svazu. Bylo to v rozporu s československou ústavou i celým legislativním systémem státu. V týdeníku Tvorba, na jehož stránkách kupodivu zavanuly svěží větry už před pádem komunismu, se v roce 1990 objevil článek Jaromíra Hořce, který se tímto problémem zabýval. Nekompromisně nazval poválečné události související s Podkarpatskou Rusí pravými jmény, a obrátil pozornost i na současný stav a situaci Rusínů v podkarpatském regionu.

Tento Hořcův text stál svým způsobem i u základů prvního rusínského spolku v českých zemích (první léta fungoval po celém území federace). Po přečtení článku jsem na-

šla kontakt na dr. Hořce, abych se s ním sešla, vyslovila souhlas s tím, co napsal a poradili jsme se, co „s tím“ udělat dál. Vypadalo to, že Hořec na něco nebo na někoho takového čekal. Velmi rychle jsme se dohodli, že založíme organizaci - Společnost přátel Podkarpatské Rusi. A pozveme do ní Rusíny, Čechy i Slováky, kteří mají k Podkarpatsku osobní vztah, rodinné vazby, kořeny pocházejí odtud nebo tam žili

Jaromír Hořec

oni sami či jejich předkové. Pozveme i zájemce o rusínské téma či Podkarpatsko.

Brzy jsme přizvali několik dalších lidí ochotných pomoci, které znal buď dr. Hořec nebo já a další krajani, projednali základní obsahové i organizační záležitosti a připravili první znění stanov. Jména, kontakty, adresy jsme sháněli na koleně (nebyly internet ani mobily), zadali sál, napsali pozvánky, rozeslali je na stovky adres. Neaktivnějším hybatelem byl Jaromír Hořec. Mimo jiné i proto, že měl značné organizační zkušenosti, uměl dobře formulovat, byl akční a energický.

III.

První valná hromada Společnosti přátel Podkarpatské Rusi se konala na podzim 1990 v kinosále Kyjev v tehdejší Domě armády, přišlo na ní na 800 lidí z celé republiky. Také významné osobnosti - rusínští bojovníci z východní fronty, historici, např. Toman Brod nebo Karel Richter, slavný fotbalista Alexa Bokšay a další.

Zahájili jsme rusínskou hymnou.

Podle stanov organizace sdružovala Rusíny, Čechy i Slováky a také ty, kdo se chtěli na jejím fungování podílet, prostě proto, že měli o Rusíny či Podkarpatsko zájem. Od začátku jsme se soustředili na kulturní, vzdělávací a osvětovou činnost (se záměrem ať se co nejvíc lidí dozví o Podkarpatské Rusi a Rusínech), na besedy, přednášky, výstavy, koncerty. Zvláštní pozornost byla věnována publikační činnosti. Není divu, když v čele organizace stál literát!

První dva ročníky časopisu Podkarpatská Rus, který vychází už bezmála 30 let, byly rozmnožovány cyklostylem, hlavičku nakreslil (jen tak rovnou „z ruky“) pan architekt Ivan Pilip. Začaly se vydávat brožury a knihy na téma Rusínů a Podkarpatské Rusi, SPPR si postupně troufla i na obrazové publikace, např. na knihu fotografií Jiřího Havla Dřevěné kostelíky na Podkarpatské Rusi. V poslední době vyšla i fotografická monografie nedávno zemřelého uměleckého fotografa Rudolfa Štursy.

Z významných knih lze zmínit např. paměti profesorky Světlý Mathauserové Cesty a křížovky, dvoudílnou historickou publikaci Karla Richtera Rusíni v boji za svobodu, nebo Účtování s časem - paměti generála Michala Kričfalušího.

Jaromír Hořec se po určitou dobu projevoval jako publicista i politicky, a to dost radikálně. Požadoval např. od představitelů státu omluvu Rusínům za to, že je republika „prodala“ Sovětům, a občas naznačoval i možnosti revize oněch dávných opatření. Když se ovšem rozdělilo Československo na dva státy, radikalismus samozřejmě přirozeně zanikl, už jsme neměli s Podkarpatskem, nyní Zakarpatskou oblastí společné hranice... Byl konec snění o navrácení Podkarpatské Rusi Československu.

Ale trochu odbočuji.

Organizace navázala kontakty s jinými obdobnými národnostními spolky na Podkarpatsku i jinde v Evropě, stali jsme se členy Světové rady Rusínů, i po rozdělení republiky jsme v pracovním i osobním styku s organizacemi na Slovensku. Začali jsme pořádat i zájezdy na Podkarpatsko. Později se této činnosti ujala nejprve improvizovaná, posléze zdárně se profesionalizující „cestovka“ vzniklá nejprve v rámci Společnosti - Subcarpatia.

Společnost spolupracuje s odbornými institucemi a organizacemi (např. Národní muzeum, Národní knihovna), její představitelé se účastní svými příspěvky odborných seminářů, konferencí, sympozií.

IV.

SPPR se od počátku potýkala s několika docela závažnými problémy. Patřila k nim nevráživost, s níž v Česku žijící Ukrajínští přijímali skutečnost, že se hlásí ke slovu Rusíni, že dávají vědět o své existenci a veřejně se projevují. Spolek čelil, jmenovitě Jaromír Hořec, ale nejen on, útokům v médiích i na veřejných fórech. (Přitom je paradoxem, že Hořec se sice narodil v Chustu, ale českým rodičům, jeho vztah k Podkarpatsku byl emocionální a jaksi „rodácký“. Nikoliv národnostní. Pravda, o to vřelejší a upřímnější.) Ukrajínští vystupovali proti SPPR a Rusínům nejen v médiích, ale také např. na Ministerstvu kultury, kde - jak upozorňovali pracovníci tohoto úřadu, vedli útoky na různých grémiích. Tvrdili, že Rusíni jako národnost neexistují, že to celé je „politický rusínismus“.

Je přitom pozoruhodné, že invektivy a jednostranné spory s Ukrajínští byly zvláště živé v 90. letech, později zvolna utichaly, až umlkly docela. Mezi Rusíny a Ukrajínští a jejich organizacemi už léta naopak funguje mír a příležitostná spolupráce. Tím spíš, že někteří v Česku žijící Ukrajínští mají nesporně rusínský původ, ať si to přiznávají nebo ne.

Významným mezníkem - a nejen v této souvislosti - se stala skutečnost, že česká legislativa zahrнула v r. 2001 mezi národnostní menšiny žijící v ČR konečně také Rusíny. (Předtím, v 60. letech, minulého století cudně uvedené v závorce.)

Pokračování na straně 8

* Zápisy předškoláků na základní školy využívá samospráva města Medzilaborce k **agitaci pro výuku rusínského jazyka**. Obě místní základní školy nabízejí od příštího školního roku výuku rusínštiny. „Umožněte i vy svému dítěti stát se úspěšným a sebevědomým Rusínem. Zapište ho k výuce rusínského jazyka, která bude probíhat v rozsahu jedné hodiny týdně,“ vyzývá rodiče budoucích prvňáčků městská samospráva. Iniciativu vyvíjí ve spolupráci s místní organizací Rusínské obrody na Slovensku. Jak uvedl její předseda Vladimír Protivňák, výhodou znalosti rusínštiny slovem i písmem je osvojení si azbuky, což žákům v budoucnosti ulehčí výuku jiných východoslovanských jazyků a pozvedne povědomí o kultuře Rusínů a osobnostech, které z tohoto prostředí vzešly.

* Sdružení inteligence Rusínů Slovenska **se uchází o příspěvek od svých sympatičtů**. Podle předpisů můžete přispět dvěma procenty ze svých daní. Díky podpoře veřejnosti a podniků zorganizovalo Sdružení vloni řadu besed, setkání a kulturních akcí, vydalo

fických, sociálně-ekonomických a kulturních strukturách, o životních podmínkách obyvatel a bydlení.

* Řeckokatolická církev na Slovensku si připomněla **70. výročí takzvaného Prešovského soboru**, kterým oficiálně vyvrcholila likvidace řeckokatolické církve v Československu. Sobor se uskutečnil 28. dubna 1950 v Prešově pod taktovkou komunistické strany a státní bezpečnosti. Byl tu dopředu připravený manifest s usnesením, podle kterého se „řeckokatoličtí věřící vracejí do pravoslavné církve“. „Byl to násilný, předem připravený zásah známý jako Akce P, který řeckokatolickou církev postavil mimo zákon. Nastala perzekuce řeckokatolických biskupů, kněží i věřících,“ připomněl mluvčí Prešovské řeckokatolické archieparchie Michal Pavlišinovič. (Zvláštní článek k této události najdete na str. 8.)

* **Poslední žijící řeckokatolický kněz, který na vlastní kůži zažil Prešovský sobor je Imrich Marinčák**. Prešovský arcibiskup, metropolita, vladyka Ján Babjak předal

manželka Marie – dcera významného ruského generála Dmitrije Ščerbačeva – a jejich dvě děti viděly. Většina ruských nebo ukrajinských emigrantských rodin na příchod agentů sovětské tajné služby SMERŠ vzpomíná podobně: u dveří zaťukal zdvořilý sovětský důstojník a požádal o pomoc, většinou s překladem, tlumočením nebo potřeboval někam ukázat cestu. A následovalo ujištění, že dotyčný je za chvilku doma. Ta chvíle trvala deset i více let, ale často se rodina s otcem, manželem nebo bratrem už nikdy nesetkala. Rafalský vypadl 12. května z okna centrály sovětské tajné služby v Praze. Rodina se o jeho osudu dozvěděla až v 60. letech.

* **Činnosti speciálních oddílů SMERŠ** je věnován i další materiál na webu rusyn.sk. Najdeme tu rozhovor s historikem Janem Dvořákem z českého Ústavu pro studium totalitních režimů.

* Období po konci 2. světové války se věnuje i rozhovor s historikem a ředitelem slovenského Muzea židovské kultury Pavlem Měšťanem, který rusyn.sk převzal z Pravdy. V rozhovoru je řeč o **přetrvávajícím antisemitismu především na Slovensku**. Lidé, kteří během arizace ukradli židovský majetek, se ho po návratu části odvečených Židů nechtěli vzdávat. Šířili nenávistné nálady a vrátili se i pogromy, například v Bratislavě, Topolčanech a v Prešově. V Uliči a Kolbasově na východě Slovenska vraždili Židy banderovci.

* **Pravoslavná církev svatořečila Vladimíra Petřeka**, kněze, jehož stála život pomocí atentátníkům na Heydricha. Nejdřív se v roce 1938 přihlásil k obraně československých hranic, a když na ni kvůli Mnichovské dohodě nedošlo, zapojil se do protinacistického odboje. Ukrytí výsadkářů, kteří při atentátu zabili zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, ho stálo život. Kněz a rodák z Olomouce se za to teď dočkal svatořečení. „Důvod, proč byl otec Vladimír Petřek kanonizován, spočívá v jeho všeobecné lidskosti a důstojnosti. Pomáhal i lidem mimo církve, vydával křestní listy pro Židy, zúčastňoval se odboje,“ vysvětlil Václav Ježek, duchovní správce pražského katedrálního chrámu sv. Cyrila a Metoděje.

* Server rusyn.sk pokračuje v mapování významných rusínských osobností, za kterým stojí historik Ivan Popp. Ten tentokrát přibližuje **život, a hlavně politickou dráhu Pavla Cibereho**, rusínského politika rusofilského směru. Vždy mu šlo o zachování Podkarpatské Rusi jako součásti Československa, v tom ale neuspěl. Po přepadení SSSR Německem a obnovení československo-sovětských diplomatických vztahů se Cibere dozvěděl o tragickém osudu podkarpatských politických utečenců v SSSR. Spolu s náčelníkem čs. vojenské mise v Moskvě plk. Heliodorem Píkou usiloval o jejich osvobození z gulagu a zařazení do formující se československé vojenské jednotky v SSSR. Po válce skončil na Podkarpatsku, kde se jako nespolehlivý živel živil příležitostnou prací jako učitel na základní škole. Zemřel v roce 1979 v Mukačevě.

Kresba Fedor Vico

30 čísel periodika e-rusyn, aktivně se účastnilo zasedání Kulatého stolu Rusínů Slovenska, připravilo k vydání knihy Československý svět v Karpatech 1 a 2, natočilo dokumenty V osídlech velmocí a Podkarpatská rusínská malířská škola, na webu vytvořilo portál Osobnosti rusínské meziválečné historie a spravovalo portály rusyn.sk a facebookové skupiny Rusíni Slovenska a Ujko Vasil.

* Na slovenském knižním trhu se objevuje dlouho očekávaný titul **Život starca Paisija Svätohorského, 2. diel**, který popisuje osudy světově uznávané duchovní osobnosti, řeckého mnicha, který kromě posvátné hory Sinaj strávil většinu svého života v mnišské cele na hoře Atos. Přicházely tam za ním tisíce lidí s prosbou o rady, kterých se jim dostávalo. Paisij žil mezi lety 1924 a 1994.

* **Sčítání domů a bytů se na Slovensku uskutečnilo od 1. června 2020 do 12. února 2021. Sčítání obyvatel od 15. února 2021 do 31. března 2021.** Podobná sčítání probíhají na Slovensku zhruba každých deset let, a představují zdroj informací a statistických údajů o stavu společnosti, o jejich demogra-

Marinčákovi Medaili za utrpení, způsobilé komunistickým režimem, a pamětní list. V době likvidace řeckokatolické církve před sedmdesáti lety by Imrich Marinčák bohoslovcem v Kněžském semináři v Prešově.

* K 15. květnu byl okres Medzilaborce jediným na Slovensku, kde **nebyl potvrzen ani jeden případ koronavirového onemocnění**. Medzilaborce jsou okresem s nejnižším počtem obyvatel a nejstarší populací na Slovensku. S protivirovými opatřeními a testováním se tu ale nepolevuje.

* **Sověti v létě 1945 odvěkli do gulagů tři stovky občanů Československa, včetně mnoha Rusínů**. Úřady jen bezmocně přihlížely. Jeden příklad. Bývalý ruský diplomat Vladimír Trifiljevič Rafalský se po bolševické revoluci a vzniku Sovětského svazu usadil v Československu. Živil se jako soudní tlumočnick z devíti jazyků, na Univerzitě Karlově vystudoval filozofickou fakultu, pracoval v pojišťovně. Jako bankovní úředník přečkal druhou světovou válku. A pak přišel 11. květen 1945. Rafalského v jeho bytě vyzvedl sovětský voják. To bylo naposlady, kdy ho jeho

Čeští a slovenští podnikatelé v Užhorodě a Chustu

I. Užhorod

Prohlížím si prvorepublikové almanachy a ročenky, adresáře ČSR pro průmysl, živnosti a obchod, staré reklamní prospekty... Vypovídají hodně o své době a také o podnikatelském prostředí na Podkarpatské Rusi, tehdejší součásti ČSR. Není bez zajímavosti podívat se na podnikání a obchod z pohledu přítomnosti, zamyslet se nad tehdejší činností českých, v menší míře i slovenských podnikatelů a živnostníků. Vybral jsem si k tomu příklad dvou měst - Užhorodu a Chustu.

Kdo přišel v dobách těsně po r. 1919 do Užhorodu, neskrýval překvapení nad jistým provinciálním rázem města. Projevovalo se to například tím, jak vypadaly výkladní skříně obchodů, nebo vnitřní zařízení různých kaváren a hostinců, dílen i provozoven. Doba si vyžadovala zkušené a seriózní lidi, kteří si zakládali na svém jménu, na své firmě, kteří sem přišli za něčím vyšším, než pouze za obchodem. Jako celá Podkarpatská Rus tak i Užhorod potřeboval takové lidi, kteří tu projevovali i v oboru podnikatelsko-obchodním úsilí učinit z Podkarpatské Rusi pokrokovou zemi. Takovou, která by se v každém směru důstojně řadila k ostatním částem republiky. Všichni ti, kdo přišli na Podkarpatsko s takovými zásadami a předsevzetími, se postupně vypracovali. Stali se uznávanými osobnostmi a něco ve svém oboru znamenali. Před časem jsme psali o Družstvu čs. legionářů na nejvýchodnější výspě republiky. Svým skutečně bystrým obchodním jednáním a podnikavostí se Družstvo stalo regulátorem cen a jakýmsi centrem obchodního podnikání na Podkarpatské Rusi.

Je nepochybné, že Užhorod jako hlavní zemské město měl z hlediska podnikatelského zájmu náskok před jinými městy v regionu. V r. 1935 přesáhl počet jeho obyvatel 30.000, působilo zde kolem 1600 společností, firem a živnostníků z řad místních obyvatel. Mezi známé české společnosti a firmy, které si postupně vybudovaly významné postavení, patřili stavitelé Havlík a Řičář, A. Rozhon z Ostravy, filiálka Užhorod, stavební podnikatelé Havel a Rojla, uzenářství F. Krejčí, řeznictví J. Linhart, užhorodská mlékárna M. Rozsypal, kavárna a cukrárna B. Purma, knihkupectví F. Vetešníková, J. Kolář a A. Horák, optický závod a fotopotřeby E. Vácha, malíř kancelářů a pokojů J. Čech, stavební a nábytkové truhlářství E. Pučelík, instalatér E. Makovička. Firma dalšího instalatéra a klempíře J. Maticky se na přelomu 20. a 30. let podílela na výstavbě vodovodu v Užhorodě včetně vybudování kanalizace a pump. Ve městě působila také řada slovenských podnikatelů. Namátkou uvedme: pekař M. Janič, kloboučník J. Tirpák, lakýrník J. Marhevka nebo majitel obchodu s lahůdkami Š. Bača. Myslím, že nezveličuji, když tvrdím, že všechna tato jména byla svým způsobem zároveň i ochrannými známkami a zárukou kvality.

Úspěchy podnikatelského a živnostenského stavu na celé území dokumentovala I. Živnostenská výstava ve dnech 4.-24. července 1927 v Užhorodě. Jako jistou dobou ku-

Básník a obchodník Eduard Flek

Traxmandlova cukrárna v Chustu

riozitu města bychom mohli vnímat existenci tří detektivních kancelářů v r. 1936 (L. Karlík, F. Mišenka, M. Trepet). I tato skutečnost by se dala posuzovat jako ukazovatel rostoucího významu města.

Závěrem této pasáže bych se ještě rád zmínil o užhorodském podnikateli Eduardu Flekovi, který se zde etabloval v r. 1926. Za nějaký čas zřídil u kasáren 36. pěšího pluku prodejnu drobných potřeb, která se stala populární mezi důstojníky i vojáky základní služby. Postupně otevřel menší obchod a pořídil si malé nákladní auto. Bez osobní pile i šikovnosti by se těžko udržel nad vodou, zvláště v době krize. Není bez zajímavosti, že J. Flek měl i spisovatelský talent, o čemž svědčí malé ukázky z jeho obsáhlé básnické tvorby:

Pytláci

*V hloubi háje sedí lesní, na klíně má hajnou.
Láskou div se oba nesní, lásku mají tajnou.
S mladým hajným jinde zas paní lesní sedí,
S miláčkem svým objímá se, možná, že se snědí.*

*Cukrují se jako svoji oba párky v tichu.
Neví, že kdos v houšti stojí, svědek jejich pychu.*

*A ten klidně na čekanou jde pak smřčinami.
Pytláka dnes nedostanou, když pytláčí sami.*

Nechutná mi

*Co se to jen se mnou děje, přítel mé známí.
Kdybych dělal co chtěl, jak chtěl, pranic nechutná mi.*

Vy mi prosím nevěřte? Dám vám příklad, třeba:

*Ráno jsem měl kýbl kávy, k tomu pecen chleba.
Nu, a jako přesnídávku, není to má vína,
Měl jsem trochu větší husu a dva litry vína.
K obědu jsem měl též málo, jak to u mě bývá,
Sněd jsem pouze menší tele, vypil půlku piva.
Odpoledne jsem nic nesněd, člověk na to laje,
sněd jsem asi třicet buchet, vypil kotel čaje.*

*Večer měl jsem menší prase, deset piv k tomu,
Kilo oček, kolo sýra, hladov šel jsem z domu.
Lidé, já se z toho zblázním, nebo zhlopnu,
kdo ví?*

Nemocen jsem, nechutná mi, chodím k doktorovi.

II. Chust

Chust se svými 19.000 obyvateli představoval v polovině 30. let 20. století čtvrté největší město na Podkarpatsku. Aktivitu zde vyvíjelo přes 500 společností a firem, mezi nimi také celá řada českých a slovenských podnikatelů a živnostníků, kteří také vtiskli svoji pečeť do dějin města první poloviny 20. století. Mezi známé české podnikatele a živnostníky patřily společnost stavitelů Mandaus, Doubek a Švajcr v Plzni, filiálka Chust, informační a překladatelská kancelář Semerád a Benč, oděvy a módní zboží V. Vavrouch, pekařství, obchod smíšeným zbožím a stěhování V. Chytrý, řeznictví R. Krpata, koloniál B. Váňa, knihkupectví J. Belza, zahradnictví V. Říha, autolákyrna J. Andrla, malířství a natěračství A. Brokeš, holiči A. Fikrle a J. Schmidl. Také několik podnikatelů ze Slovenska si v Chustu založilo firmu nebo živnost: stavitelé F. Čelústka a A. Tóth, řezník J. Hubel, sedlář J. Marko.

Jedním z průkopníků cukrářského cechu v Chustu byl Václav Traxmandl, vyučený cukrář. K městu získal blízký vztah během své vojenské služby v 45. pěším pluku počátkem 30. let. Nějakou dobu po vojně působil v Chustu ve svém oboru, získával zkušenosti. V r. 1933 se oženil a otevřel si vlastní cukrárnu v ulici Krále Alexandra. Štěstí V. Traxmandlovi přálo, cukrárna se během krátké doby stala místem pro dostaveníčka dětí a maminek celé české kolonie. Za tím vším byl nejen fortel, ale hodně tvrdé práce. Z malé cukrárny se stává známý podnik, který si svými výrobky razil cestu i do rodin obyvatel v širším centru Chustu. V. Traxmandl denně připravoval čerstvé pečivo, cukrářské výrobky, zákusky, zmrzlinu. Na jeho pochoutky dodnes vzpomínají pamětníci z Chustu, mezi nimi i šestadevadesátiletá paní J. Lavičková, která bývala v cukrárně častým hostem.

Tolik krátké zamyšlení nad působením našich krajanů z podnikatelského prostředí v Užhorodě a Chustu.

Obrození rusínské národnosti v českých zemích 1990 – 2020

Dokončení ze strany 5

A další důležitá věc: zástupci Rusínů byli přizváni do Rady vlády pro národnostní menšiny.

Bylo to uznání, posílení prestiže a v neposlední řadě i možnost žádat o finanční příspěvky pro aktivity spolku. Využívaly se především k realizaci edičních projektů (časopisu i knih), i k financování dalších akcí.

Další problémem, který postupem let nabýval na závažnosti, byla neochota, ba odpor některých (i zakladatelských) osob v SPPR věnovat pozornost Rusínům, směřovat činnost k otázkami národnostní menšiny. Nejraději by omezili působení Společnosti jen jedním směrem, k propagování „spasitelské“ role Čechů, Moravanů příp. Slováků na Podkarpatské Rusi, k blahodárným výsledkům jejich působení v regionu během dvaceti předválečných let. Chtěli se soustředit pouze na krajská vzpomínková setkání, Rusíni je nezajímali. Spolek s tímto přístupem dost dlouho bojoval, až se určitá skupina od SPPR oddělila a založila si v Brně jiný spolek.

V.

SPPR byla první, nikoliv však jedinou rusínskou organizací. Postupně přijížděli do Česka i Rusíni z východního Slovenska, zejména mladí lidé – studovat či pracovat. Řada z nich tu už zůstala, také zde se přihlásila k rusínské národnosti a založila spolek s názvem Rusini.cz. Ti se od začátku projevovali aktivně, probudili zájem o „slovenské“ Rusíny žijící dlouhodobě v Česku. Pořádají akce, na nichž SPPR nebo někteří její členové participují, založili pěvecký soubor Kantar. Dá se říct, že Rusíni.cz rozšířili (dnes už řídoucí) řady Rusínů v Česku, přispěli k tomu,

že si víc uvědomují svou národní identitu. A určitě obohatili rusínský kulturní život, možnosti vzájemného setkávání.

Rusínskou národnost lze zaznamenat v řadě míst republiky. Existenci nevelkých rusínských komunit lze nazvat „rusínskými ostrůvky“ vyskytujícími se na různých místech Čech i Moravy. Rusíni žijí mezi novoosídlenci na Tachovsku a Chebsku, další na Chomutovsku – jde o přistěhovalce z Rumunska po druhé světové válce a jejich potomky. Jejich cesta z východoslovenské obce Kamienska přes rumunské vesnice Skejuš i další obce až do Chomutova je poutavý příběh sám o sobě. (Odbornou práci o tom napsala se spoluautory Irina Malinová.) Podobně zajímavý osud měli (a nadále mají) Rusíni usídlení na Bruntálsku. Pracovníci opavského muzea, kteří před časem prováděli výzkum na téma národnostních menšin v daném regionu, o tom zpracovali zajímavé svědectví. Udržují si své rusínské povědomí, zvyky a rituály, písně a drobné artefakty, v neposlední řadě náboženství. Folklorní soubor Skejušan působí a vystupuje doma i v zahraničí už 30 let.

VI.

Uplynulá tři desetiletí prokázala, že rusínská národnost žije i v Čechách; její aktivity přinesly zejména tato pozitiva:

- objevení či prohloubení povědomí o rusínských kořenech u řady jedinců, kteří o svém původu neměli dostatek informací, a nyní se k rusínské národnosti přihlásili,
- zvýšení aktivního zájmu o rusínské téma u jednotlivců, organizací a institucí obecně; svědčí o tom např. publicita v médiích, četné dokumentární filmy, tvorba fotografů, historické studie, četné diplomové práce vysokoškoláků atp.,

- četné projekty a aktivity věnované v Česku rusínské a podkarpatské tematice zejména v poslední době; v této souvislosti je příznačné, že rok 2018 i rok následující, na něž připadlo sté výročí vzniku republiky, resp. stoleté jubileum připojení Podkarpatska k Československu, inspirovaly řadu dalších „rusínských“ a „podkarpatských“ aktivit – výstavy, odborné konference, publikace atd. dá se říct plošně po celé republice,
 - růst turistického a kulturního zájmu o podkarpatský region,
 - o některé projekty se zasloužily zdejší rusínské spolky,
 - tyto spolky samy také obohatily veřejný prostor o řadu kulturních hodnot a vzdělávacích projektů; připomeňme programy souborů Skejušan či Kantar, výstavy pořádané SPPR v Národní knihovně, v galerii SÚJB na Senovážném náměstí, výstavy fotografií Rudolfa Štursy a Jiřího Havla, expozice v Domě národnostních menšin, knihy (vedle už zmiňovaných titulů nejnovější Má rusínská vyšivanka Barbory Zavadilové a Za našimi zády tekla řekla Dnestr Antonína Motoviče).
- Naproti tomu nelze zakrývat, že členská základna spolků stárne. Dále že se dosud nepodařilo účinně oslovit Rusíny, kteří přicházejí do Česka za prací ze Zakarpatské oblasti a přizvat je k spoluúčasti na našich aktivitách – i když většina z nich má zatím status „cizinců“, jejich účast by patrně přineslo obohacení jak pro ně osobně, tak i pro činnost rusínských spolků.
- Přes všechna prokazatelná pozitiva tedy zůstává otázka, jaká bude budoucnost Rusínů v Česku.

AGÁTA PILÁTOVÁ

(Předneseno na Kulatém stole

Podkarpatská Rus a Rusíni v ČR a českých zemích, který 4. 12. 2019 uspořádala Akademie národnostních menšin a SPPR.)

Likvidace řeckokatolické církve

V letošním roce si připomínáme 70 let od zrušení řeckokatolické církve v tehdejší totalitní Československu. Uskutečnilo se 28. dubna 1950 v sále hotelu Čierny orol v Prešově na tzv. velkém soboru podvodně vydávaném za církevní shromáždění řeckokatolické církve.

K této akci bylo zneužito mnoho řeckokatolíků včetně studentů prešovských škol. Organizátory shromáždění byly orgány KSČ a státní moc včetně tajné policie. Velký sobor byl vyvrcholením „Akce P“ (zkratka naznačovala, že jde o násilný „návrat“ řeckokatolíků k pravoslaví), komunisté v součinnosti s pravoslavnou církví již od 27. února zakládali tzv. návratové výbory, jejichž členové nutili pod velkými tlaky řeckokatolíky, především duchovní, aby přestoupili do pravoslavné církve.

Soboru se účastnilo asi 820 delegátů návratových výborů, v předsednictvu zasedla kromě představitelů světské moci i skupina

vydávaná za řeckokatolické kněze. Do sálu přišli také zmobilizovaní komunisté vydávající za řeckokatolíky. Po politicky zaměřených projevech odsuzujících zejména Vatikán bylo „jednomyslně“ odhlasováno zrušení unie.

(Užhorodská unie vznikla 24. dubna 1646. kdy se v Užhorodě v hradní kapli sešlo pod vedením baziliána Petra Parthena 63 pravoslavných kněží, aby po svatě liturgii sloužené v ruthénské obřadu oficiálně uznali jako hlavu církve papeže. Pro splnění tohoto rozhodnutí stanovili rovněž podmínky: zachování řeckého obřadu, právo volit biskupa, který bude následně schválen papežem a přiznání řeckokatolickému kléru výsady platné pro katolické duchovní. Kněží zároveň prohlásili, že jejich víra se v obecných principech i jednotlivostech shoduje se vším, čemu přikazuje věřit římskokatolická církev.)

Na tzv. soboru byl vydán manifest a usnesení řeckokatolických duchovních, v němž se řeckokatolíci vracejí do mateřské ruské pravoslavné církve, Ta současně přebírá všechny

farnosti a kostely. Zároveň manifest požádal patriarchu moskevského a celé Rusi o přijetí „nových“ pravoslavných pod jeho církevní jurisdikci.

Sídelní biskup Pavel Petr Gojdič byl zatčen a pomocný biskup Dr. Vasil Hopko držěn v domácím vězení, posléze však také zatčen; posléze byli oba v inscenovaných procesech odsouzeni, dlouhodobě vězněni a nelidsky týráni. (Biskup Gojdič na následky týrání v leopoldovské věznicí zemřel. Oba biskupové byli papežem blahorečeni.)

Většina řeckokatolických duchovních ani věřících pravoslaví nepřijala. Kněží, kteří odmítli přestoupit do pravoslavné církve, byli internováni v kláštřích v Podolinci a Hlohovci. Velký počet kněží (asi 124), většinou s početnými rodinami, byl pak ze Slovenska deportován převážně do českého pohraničí, kde pak kněží pracovali v dělnických profesích za diskriminační plat.

Pokračování na straně 9

Statečný kněz a Spravedlivý mezi národy Pavel Gojdič

Letos si připomínám významné jubileum velké osobnosti řeckokatolické církve, Pavla Petera Gojdiče (1888–1960). Narodil se v Ruských Peklanech nedaleko Prešova v rodině řeckokatolického kněze. Teologii studoval s vynikajícím prospěchem na Teologické akademii v Prešově a na univerzitě v Budapešti. V roce 1911 byl v Prešově vysvěcen na kněze. Působil jako kaplan v Cigelke a ve farnosti Petrová, posléze jako prefekt eparchiálního chlapeckého internátu a katecheta na měšťanské škole v Prešově.

Roku 1919 se stal ředitelem biskupské kanceláře a zastával i další funkce. V roce 1922 vstoupil do Řádu svatého Basila Velikého na Černečí Hoře u Mukačeva. Přijal řeholní jméno Pavel. Působil v kláštrech v Užhorodu a v Malém Berezném, kde se účastnil i několika lidových misí. Vatikán ho jmenoval apoštolským administrátorem řeckokatolické eparchie v Prešově. Program svého apoštolátu formuloval takto: „S pomocí Božou chceme být otcom sirôt, pomocníkom chudobných a tešiteľom zarmútených“.

V březnu 1927 byl ustanoven řeckokatolickým vladykou v Prešově. Jako biskup se snažil o povznesení duchovního života kněží i věřících. Zajímal se též o řešení sociálních otázek (založil například sirotčinec), poskytoval pomoc věřícím v jejich duchovním životě. Založil několik řeckokatolických škol. Lidé o něm tvrdili, že má „zlaté srdce“, jelikož se vždy snažil být laskavý, pozorný a dobročinný. V souvislosti s územními změnami r. 1938, kdy se jihovýchodní část Podkarpatské Rusi stala součástí Maďarska, bylo nutné urychleně vyřešit i nové územně-právní uspořádání řeckokatolické církve. Došlo k řadě administrativních opatření a sporů i k útokům na Gojdiče; jedním z hlavních důvodů nevráživosti Slovenského štátu byla jeho rusínská národ-

nost a příklon k Rusínům, k nimž se vždy aktivně hlásil. Kvůli jeho obraně rusínského národa a řeckokatolického školství byl v nepřízni úřadu nejen on, ale celá řeckokatolická církev. Nakonec musel pod tlakem abdikovat na úřad prešovského administrátora, o což představitelům Slovenského štátu šlo. Jaké však bylo jejich překvapení, když Vatikán 19. července 1940 jmenoval Gojdiče sídelním biskupem v Prešově! Gojdič navzdory tlaku státních úřadů své postoje nezměnil. Díky němu našlo nový domov mnoho utečenců z Halliče, mezi nimiž bylo několik kněží s rodinami, kteří si tak před komunistickým terorem zachránili holý život.

Biskup má zásluhy o záchranu desítek Židů, kteří díky jeho pomoci přežili válku v úkrytu nebo získali potřebné dokumenty, které jim pomohly k tomu, že nebyli odvezeni do koncentračního tábora. Za tyto činy mu byl 27. ledna 2008 udělen in memoriam titul Spravedlivý mezi národy.

Po skončení 2. světové války usiloval vladyka Gojdič o další rozvoj jemu svěřené církve. Poté, co v následujících letech nepodpořil nastupující ateistický komunistický režim a odmítl i násilnou pravoslavizaci řeckokatolické církve, stal se znovu terčem útoků státních úřadů. Byl nepravdivě obviňován z podpory banderovců a protistátních živlů, což byla účelově vykonstruovaná tvrzení namířená k diskreditaci jeho osoby a celé řeckokatolické církve. Pomocí administrativních opatření byl postupně izolován od svých kněží a věřících.

Ani v této těžké situaci se nezřekl víry, jednoty s papežem a příslušnosti k řeckokatolické církvi a zaujal jasné stanovisko: „Mám už 62 roků a obetuju celý svůj majetek aj rezidenci, no svoju vieru za žiadnych okolností nezradím, lebo chcem, aby moja duša bola spasená.“ Řeckokatolická církev byla 28. dubna 1950 v prešovském „soboru“ postavena mimo zákon a administrativně zrušena. Gojdič byl nejprve internován u Štrbského Plesa v Tatrách, v červnu 1950 převezen do kárné-

ho kláštera v Báci a následně byl převezen k vyšetřování do Kartouz. Na základě politického rozhodnutí Státní bezpečnost a justice uměle vykonstruovaly politický proces proti třem biskupům: Jánu Vojtaššákovi, Michalu Buzalkovi a Pavlu Gojdičovi. Už obžaloba byla vykonstruovaná tak, aby nebyli obviněni jen z odmítavého postoje vůči komunistickému režimu, ale i z aktivní kolaborace s nacismem a v případě Gojdiče i s banderovci.

Vyšetřovatelé dosáhli „přiznání“ obžalovaných násilím. Státní prokurátor žádal pro Gojdiče trest smrti, ale vzhledem k tomu, že to bylo z politických důvodů neúnosné, měl dostat „jen“ doživotí. Hlavní soudní líčení před senátem Státního soudu v Bratislavě se konalo ve dnech 11.–15. ledna 1951. Vykonstruovaný proces s tzv. vlastizrádnými biskupy nesl známky kabinetní justice a obžalovaní neměli reálnou možnost se hájit. Gojdič byl obviněn z pomoci banderovcům, z velezrady a špionáže pro Vatikán, za což byl odsouzen k doživotnímu odnětí svobody, zaplacení dvousettisícové pokuty a odnětí všech občanských práv.

Po skončení soudního procesu ho čekal strastiplný život vězně. Prošel samotkami a vězeňskými celami v Praze-Ruzyni, Valdicích, Ilavě a Leopoldově. Na jaře roku 1952 se i on stal nedobrovolným svědkem zhroucení mariánského sloupu a kostela v areálu leopoldovské věznice. Navzdory vyššímu věku a podlomenému zdraví musel vykonávat fyzicky náročné práce a byl vystaven fyzickému i psychickému nátlaku. Nikdy si však nestěžoval a ani nepožadoval osobní výhody. Jako biskup byl příkladem duchovního života.

Vězni ho pro jeho dobrotu mezi sebou nazývali „Pavlíček“. V roce 1953 mu byl na základě amnestie prezidenta republiky Antonína Zápotockého změněn doživotní trest na 25 let odnětí svobody. V té době mu už bylo 66 let a jeho zdravotní stav se nadále zhoršoval. Toužil po tom, aby zemřel zaopatřen svátostmi v den svých narozenin. Tato touha se mu splnila. V březnu 1960 byl hospitalizován na infekčním oddělení Fakultní nemocnice v Brně. Lékaři konstatovali rakovinu plic ve vysokém stadiu metastáz. I přes doporučení odborníků, aby byl propuštěn do civilní nemocnice na další léčení, byl převezen zpět do leopoldovské věznice.

Zemřel 17. července 1960, tedy v den svých narozenin, ve věku 72 let ve vězeňské nemocnici v Leopoldově. Byl pochován bez jakýchkoliv poct na vězeňském hřbitově v bezjmenném hrobě pod vězeňským číslem 681. Dne 29. října 1968 proběhla exhumace tělesných ostatků Pavla Petra Gojdiče, které byly poté převezeny do Prešova. Rozhodnutím normalizačních úřadů musely být po sovětské okupaci přemístěny do krypty řeckokatolického katedrálního chrámu svatého Jana Křtitele v Prešově. Teprve 15. května 1990 byly jeho ostatky uloženy do kaple v katedrále. Po úspěšném procesu blahorečení byl 4. listopadu 2001 prohlášen za blahoslaveného mučedníka. Získal řadu ocenění a vyznamenání in memoriam.

(Zdroj: stať Danieal Atanáz Mandzáka)

Dokončení ze strany 8

Perzekuce řeckokatolíků probíhala v celém Československu, kněží působili jako duchovní v ilegality. Východní Slovensko, historicky nejvíc řeckokatolické, bylo pod největším terorem, mnoho kněží krutě vězněno. Nicméně řeckokatolická církev překonala dlouhé období pronásledování a obstála.

Její legalizace mohla být díky politickému uvolnění v roce 1968 na žádost řeckokatolíků zasloužit. Vláde skutečně 13. června 1968 dekretem 70/1968. Vrácení farností a kostelů pravoslavnou církvi však bylo velmi zdoluhavé a svízelné. Veřejné působení církve se mohlo uskutečňovat jen s mnohými omezeními.

Skutečně volně dýchat a rozrůstat se řeckokatolická církev může až po pádu totality po r. 1989, kdy byla nastolena skutečná náboženská svoboda.

MARIA KRÍŽOVÁ

Sportování Rusínů po dobách Československa, neboli: V cizích službách, díl jedenáctý

Když Ján Strausz dostal odznak Klubu kanonýrů...

V květnu roku 1975 přijeli do Prahy k ligovému zápasu se Slavii fotbalisté VSS Košice. Celý Eden tleskal jejich střelci Jánovi Strauszovi, neboť mu byl při této příležitosti udělen odznak číslo 19 za 100 vstřelených gólů v nejvyšší československé fotbalové soutěži - I. lize. Tím se Strausz stal oprávněným členem prestižního Klubu ligových kanonýrů. V té chvíli, patrně naposledy, objevilo se v centrálních sdělovacích prostředcích také sdělení, že tento „Východňár“ má po matce rusínské kořeny. Narodil se v Mukačevu. Od té doby v Praze o něm nic...

Ale přeci jen! Vzbudilo to zájem o jiného, a velmi známého, rusínského fotbalistu. O Alexu Bokšaye. Ten musel vzpomínat na „zlaté časy“ z historie fotbalových Rusínů. Skvělý muž zavzpomínal rád. Samozřejmě.

Ta parta, co rozdávala Rusínům radost

Slibná parta v klubu Rusj Užhorod, ještě ve chvílích, než se probíjela mezi československou fotbalovou elitu, hrála na Podkarpatské Rusi prim i přesto, že podobné kluby existovaly už i v Mukačevu, Berehovu, Chustu či Sevljuši. Jeden ze zakládajících členů klubu byl politik. Jmenoval se Edmund Bačinský. Tehdy člen zemského zastupitelstva a soudní rada v Užhorodě. Jeho velkým přičiněním bylo v sezoně 1931/32 vytvořeno „národní mužstvo“ Rusínů. Československá fotbalová asociace národnostní reprezentace podporovala na amatérské úrovni. Národní mužstvo ČSR však představovali profesionálové, takřka výhradně hrající I. ligu. „Rusíni“ podnikli zájezd a hráli tři oficiální zápasy s podobnými výběry v pobaltských zemích, odkud přišla na adresu

Fotbalový kanonýr Ján Strausz, ročník z Mukačeva (ročník 1942), právě v Edenu převzal odznak číslo 19 Klubu ligových kanonýrů Československého fotbalového svazu, organizovaného odborným časopisem GÖL.

Foto archiv autora

Snímek velmi památečný, byt starý, zažloutlý a málo kvalitní. Záběr je ze sezony 1931/32. Tito mladí odvážlivci jsou prvním „národním mužstvem rusínským“, co odehrálo přátelské, ale oficiální zápasy na půdě Litvy, Lotyšska a Finska. Mužem v brankářském pokleku před řadou stojících borců je Alexu Bokšay. Z jeho archivu také snímek pochází.

Podkarpatské župy nabídka. To zvedlo rusínským hráčům ohromně sebevědomí a jasné „jádro“ z klubu Rusj pokračovalo v cestě mezi elitu. Už tady byla zrozena „ta parta, co rozdávala Rusínům radost“, máme-li se držet slov samotného Bokšaye.

V létě 1936 si Rusj Užhorod zajistila účast v nejvyšší soutěži (I. liga). Nejdříve se stala mistrem své župy a pak skončila v náročné celostátní kvalifikaci druhá. Tehdejší nezapomenutelné výsledky: s SK Hradec Králové 1:0 a 1:1, s německým DSV Šumperk dvakrát 6:2, s vítěznou Viktorií Žižkov 2:3 a 1:2 a nakonec s favorizovaným Bařa Zlín doma 2:2. A na závěr senzačně ve Zlíně 4:1! Jména, na která bychom neměli zapomenout? Vedle Bokšaye jsou to i Vasil Radik, Ján Tóth, Bendác, Kuruc, Kobzjar, bratři Krížové, Ivančo, Krajňák, Škiriak. Můžeme přidat i Čechy Romana, Frý-

bu a především trenéra Ottu Mazala-Škvaina. Ano, slavní, vzpomínání a nezapomenutelní „létající učitelé“.

Příště ještě o bratřech Bondrových a několika Čechích

Bližme se k závěru našeho sportovního vzpomínání. Co ještě zmínit? Zbývají snad tak dvě nebo tři pokračování. Jedno o hokejových bratřech Bondrových, z nichž především Peter vynikal a stal se hvězdou světového lesku v Evropě i v Severní Americe, a pak jen malý „dodatek“ - vyprávění o úspěšných československých sportovních reprezentantech, co se na Podkarpatské Rusi narodili, anebo tam už jako dospělí působili. Většinou ve státních službách. Ve svých curriculum vitae však tuto krajinu a tuto část života nikdy neopomněli zmínit.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

KRÁTCE

* Český rozhlas připomněl **82. narozeniny profesora Ivana Popa** (26. 5. 1938) reprízou pětidílného pořadu *Osudy* na stanici Vltava. Natočila jej s ním redaktorka Čs. rozhlasu Alena Zemančíková. Známý historik tu na pokračování poutavě vyprávěl o svém životě i o tom, jak šly dějiny na Podkarpatské Rusi v průběhu dvacátého století. Panu profesorovi jsme blahopřáli za naši Společnost samozřejmě i my. A měli jsme velkou radost, že - jak jsme zjistili -, jeho vyprávění se zájmem sledovala spousta posluchačů.

* **Reportéři ČT** se rovněž vydali za velmi zajímavou rusínskou osobnost: v pondělí 17. května představili na ČT1 životní příběh **Vasila Timkoviče** (1923), rodáka ze Skotarského na Podkarpatské Rusi. Prožil skutečně dramatická léta. Za druhé světové války uprchl směrem na východ, kde ho jako všechny (nejen) Rusíny, kteří hledali útočiště v Sovětském svazu, sovětské bezpečnostní orgány zatkly a držely v lágru; pak se v Buzuluku stal příslušníkem československé vojenské jednotky. V příštím čísle PR se osudům bojovníka od Dukly budeme věnovat podrobněji.

* **Nikifor Krynický**, rusínský (lemkovský) malíř, měl letos v květnu „jen“ půlkulaté výročí narození, i mimo jubileum však stojí za to připomínat jeho jméno, podivuhodný život a hlavně tvorbu. Rodák z Krynice v Polsku (1895), vlastním jménem Epifaniusz Drowniak je pokládán za jednoho z nejvýznamnějších insitních malířů světa. Téměř celý život prožil v osamění a bídě, navíc s psychickou chorobou. Za svůj plodný život namaloval desítky tisíc kreseb a obrazů, mnohé na útržky papíru či na okraj tiskovin. V centru lázeňského města

Krynica je dnes Muzeum Nikifora a jeho socha zdobí jeden z lázeňských parků. Nikiforův život se stal námětem pro film polského režiséra Krzysztofa Krauzeho *Můj Nikifor*, který zvítězil v hlavní soutěži na filmovém festivalu v Karlových Varech v r. 2005. Malíř zemřel v r. 1968.

* **Před deseti lety byl v Brně odhalen pomník Edvarda Beneše**, o který léta (a dlouho marně) iniciativně usilovali mj. představitelé Československé obce legionářské a Sdružení čs. zahraničních letců. Stalo se tak 10. dubna 2010. Každoročně se u památníku 28. října koná slavnostní shromáždění k výročí vzniku republiky, na němž vždy vystupují zástupci všech částí meziválečné ČSR. Včetně Podkarpatské Rusi. Zazněla tu již řada zamyšlení o historických souvislostech, o odkazu, který tehdejší společný stát zanechal současným generacím, i o tom, co pro obě země znamenala a dosud znamená vzájemnost Podkarpatska a Československé republiky.

ap

Jímavý příběh z rusínské krajiny východního Slovenska

Paměť národa objevila unikátní příběh milosrdenství: Našel se člověk, který zachránil pětáctřicet dětí. Stalo se to v létě roku 1946. Osmnáctiletá dívka Květa Axmanová, studentka učitelství, sesbírala mezi spolužáky kabáty, svetry, kalhoty a košile, dala je do pytlů a vyrazila do míst, o kterých se dozvěděla, že tam lidé trpí bídou. Jela na východní Slovensko do obcí Vyšná a Nižná Pisaná. To, co tam viděla, ji zlomilo. Vesnice byly válkou srovnány se zemí, vypálené, zaminované, vybombardované, rozstřílené během bitev Karpatsko-dukelské operace. Vojáci toto území pojmenovali „Údolí smrti“. Na místě chalup stály jen ohořelé trosky, díry, zemljanky, ve kterých živořily celé rodiny. Viděla zbídačené děti. Mnohé z nich opuštěné, hladové, podvyživené, nemocné, zavšivené, v roztrhaném oblečení a bosé. „Vezměte si nás!“, prosily Květu. Některé z nich byly sirotky. To byl i případ šestiletého chlapce Jana Vanáta, který ztratil v jeden okamžik oba rodiče. Maminka umřela krátce po těžkém porodu během bojů, tatínek vyběhl z úkrytu hledat pomoc, cestou ho těžce ranila střepina a zemřel.

Osmnáctiletá Květa zasažená utrpením dětí se rozhodla je zachránit. Tatínek, zaměstnanec železnice, na ni křičel, že se zbláznila, co propána chce dělat?! V roztrhaných teniskách obcházela v Olomouci a okolí firmy a prosila o příspěvek. Čokoládovna Zora dala peníze na celý rok na dvě děti, peníze daly Moravské železářny, provazárna Manila, firma Andr a syn, peníze jí poskytl i moravský arcibiskup Prečan, zaměstnanci československých drah si strhávali jednu až deset korun ze mzdy. Dokázala postupně shromáždit 125 510 korun! (To byl majlant, tehdejší průměrný plat dosahoval něco kolem 3 tisíc korun.) Pak zaslala telegram, ve kterém poprosila úřad ve Svidniku, aby vybral oněch pětáctřicet dětí z válkou poničených vesnic z Vyšné a Nižné Pisané a na své náklady je vyslal do Olomouce. Dorazily 30. srpna 1946 v noci. Pětáctřicet dětí. Květa tam na ně čekala i s lékařkou, která se o ně hned postarala. Dívka pro ně sehnala jídlo, ubytování (např. v penzionátu sester Voršilek a ve škole), nakoupila ošacení, boty, zajis-

tila pravidelnou lékařskou péči, dostaly sešity, tašky do školy, pastelky a pak během jednoho roku i nové milující náhradní rodiny.

Rok se o ně Květa starala, hrála jim na klavír, sháněla hračky, líbala a objímala. A pak z jejich životů zmizela. Nechtěla, aby ji děti, které se vzpomínaly na válku a utrpení, které prožily. Povedlo se to!

Paní Květa umřela skoro v devadesátiletých. A prosila, aby Paměť národa její příběh do té doby nezveřejňovala. Byla skromná a stydlivá, o slávu a uznání nestála. O roku 1946 a záchraně dětí z Údolí smrti vůbec nechtěla mluvit. Přála si, abychom se o tomto jejím skutku milosrdenství nešířili, leda až po její smrti. Nikomu před tím svůj příběh nevyprávěla.

Studentka Květa Axmanová Bartoňová

Dvě děti, které PN vypátrala, se s paní Květou ještě potkaly. Anna Štefanisková si Paměť národa sama našla - v databázi příběhů objevila Květu Axmanovou, svého anděla z dětství - a tak se s ní těsně před smrtí setkala. A došlo také k setkání s Janem Vanátem - Izákem. Přinesl prý pugét květin a krabici hanáckých buchet. A paní Květa sedla za klavír a hrála melodie, které znali. Jako děti. Byly to ty samé písně, které slyšovali, když jim bylo šest a jedenáct...

Děti v Údolí smrti v roce 1946

O Květě Axmanové Bartoňové a o dětech z Údolí smrti se vyslal v květnu tr. rozhlasový dokument Příběhy 20. století.

A příběh byl také nabídnut novinářům: Prosíme, pomozte najít všechny děti z Údolí smrti! Víme asi o dalších deseti možná jedenácti, ale kde jsou ty ostatní? Jak prožily své životy? Autoři budou moc vděční, když s nimi budou čtenáři příběh sdílet.

JANA ŠTEFLÍČKOVÁ

(Pozn. red.: Tento příběh pro nás v médiích objevila a z rozsáhlého materiálu na stránkách Paměti národa stručně zpracovala naše spolupracovnice písničkářka Jana Šteflíčková. Rádi jej otiskujeme v její úpravě. Velice nás zaujal nejen proto, že některé z dětí, jež studentka Květa zachránila, byly patrně rusínské - odehrál se totiž na východním Slovensku, v regionu, kde žilo a stále žije rusínské obyvatelstvo. Nabízíme jej čtenářům hlavně z tohoto důvodu, že je skutečně mimořádný. Dokazuje, jak velké věci dokáže i velmi mladý člověk s velkým srdcem, když je třeba. Mimochodem, také Jana z tohoto kraje pochází a sama má rusínské kořeny. Příkladný čin studentky Květy Bartoňové zaujal i další naše čtenáře a nezávisle na sobě nás na něj upozornili. Například Bohuslav Hyneček z Kouta na Šumavě. Děkujeme za to.

Pro ty, kdo by se o tématu chtěli dovědět víc, uvádíme odkaz, který je navede na portál Paměti národa.)

<https://plus.rozhlas.cz/byla-jako-andel-osmnactileta-studentka-zachranila-po-valce-45-deti-z-8203971>

Dárek pro Stalina: Beneš nabídl Podkarpatskou Rus Stalinovi už v roce 1943. Jako odměnu za válečné úsilí Sovětů

Říjen 1944 byl pro bývalou nejvýchodnější část Československa osudovým obdobím. Podkarpatská Rus se poměrně rychle propadala do Stalinova panství.

Během tohoto měsíce bylo území osvozeno, ale zároveň definitivně obsazeno Rudou armádou a Benešovo exilové vedení na něm ztratilo veškerou politickou moc. Pouze kosmeticky pojatá přítomnost zmocněnce československé exilové vlády Františka Němce a ministrů Huberta Ripky a Juraje Slávika na tom nemohla nic změnit.

Území, které bylo jako první část bývalého Československa osvobozeno, se prakticky ocitlo v právním vakuu, kde Rudá armáda

ilegálně verbovala Rusíny (čili bývalé československé občany) do svých řad a začalo se tu vládnout pomocí loutkových národních výborů zcela podřízených NKVD a armádě.

Edvard Beneš tuto část bývalého Československa zřejmě vědomě obětoval Stalinovi už v roce 1943, kdy mu ji v jedné ze svých mnoha slabých politických chvil v podstatě nabídl jako odměnu za válečné úsilí Sovětů. Tehdy ještě Stalin zdánlivě odmítl.

Počátkem roku 1945 ovšem v osobním dopise Benešovi prezidentovi tuto skutečnost potměšile připomněl - v situaci, kdy on, Stalin, už v podstatě s daným stavem údajně nemohl nic dělat. Podkarpatoruský lid si prostě

přeje stát se součástí Sovětského svazu, co tedy on může dělat jiného, než respektovat tuto vůli, že?

Bylo to vlastně flagrantní porušení jeho vlastního politického cíle, na kterém prezident Beneš po celou dobu svého druhého exilu lpěl, totiž že je třeba trvat na obnově Československa v předmnichovských hranicích.

A ztráta Podkarpatské Rusi byla také zlovestným signálem pro alespoň částečnou samostatnost politiky obnoveného Československa vůči osvoboditelské velmoci.

PAVEL HLAVATÝ

Komentář Pavla Hlavatého zazněl na ČRo Plus 6. května 2020

Ženská házená je chloubou Zakarpatí

Kdo by to byl tušil. Když v roce 1969, dávno za sovětských časů, vznikl v Berehově na Zakarpatí školní házenkářský oddíl, těžko by někdo předpokládal, že jeho pokračovatelky po přestěhování do Užhorodu v roce 1989 časem vstoupí mezi absolutní ukrajinskou špičku! Handball Club Karpaty Užhorod se v ženské kategorii stal už třikrát mistrem samostatné Ukrajiny! Šestkrát vybojovaly dívky od řeky Uh stříbrné medaile a dvakrát byly bronzové!

Spartak Berehovo se do mistrovských soutěží zapojil v roce 1969. A - již jako HC Karpaty Užhorod - vystoupal pozvolna po stupních výkonnosti až do Superligy. Ta se hraje na Ukrajině už podvacáté deváté. Jednoznačně nejlepší je v ní historicky Motor Záporoží před Halyčankou Lvov. Třetí pozice patří podle statistiky Spartaku Kyjev a čtvrtý je HC Karpaty Užhorod. Po dvou bronzových a jedné stříbrné medaili vybojovaly dívky ze Zakarpatí v ročníku 2011/2012 poprvé mistrovský titul a celé město i okolí mohlo slavit! Prvenství zopakovaly házenkářky hned v dalších v sezonách 2012/2013 a 2013/2014.

Od té doby až dosud obsadily v rámci Superligy každoročně druhé místo. Před Kyjevem, Chersonem, Mykolaivem... Naposledy vloni. Klubou dolů!

Stop až v semifinále

Děvčata z Užhorodu se znamenitě zapsala i do historie na mezinárodní úrovni. Celkem jedenáctkrát si zahrála v evropských klubových soutěžích a v sezoně 2015/2016 se dokonce probojovala až do semifinále Challenge Cupu. Na cestě do finále je zastavil teprve turecký profi tým Kastamonu GSK.

Z dosud nejslavnější užhorodské éry je namísto jmenovat ty, kteří za těmito úspěchy stáli. Generální manažer Oleksander Vereš, hlavní trenér Valerij Vojnalovyč a asistent Andrij Chymjak. A především pak hráčky. Brankářky Iryna Jablonska, Natalija Halovyč, Judit Baloh. Pivotky Kateryna Oleksjuk a Olha Peredryj. Spojky Julija Kolomoec, Natalija Petrovska, Natalija Semal, Anžela Travjan, Natalija Turkalo, Iryna Maljučenko, Iryna Lozinska a Vladlena Rybkina. A křídla Maryna Lebedeva, Beata Smereka, Alisa Šolkovka, Darina Kot a Julija Tarasova.

Chtěly do Čech a na Slovensko

Není bez zajímavosti, že před startem ročníku 2013/2014 požádalo vedení užhorodského klubu, mistra Ukrajiny (!), o zařazení do česko-slovenské Interligy! Místo do Kyjeva, Lvova či Chersonu by Ukrajinky jezdily hrát mistrovské zápasy v Mostě, na Slavii v Praze, ve Zlíně, v Písku, respektive v Michalovicích, Senci či Partizánském. K dohodě ale, možná ke škodě Interligy, nakonec nedošlo. HC Karpaty proto dál „válel“ v domácí Superlize - a zase ji vyhrál!

Hokej se hraje i pod Karpaty!

Lední hokej a Ukrajina? Ne, tenhle sport není právě chloubou země sousedící na západě se Slovenskem. Na mezinárodní úrovni patří reprezentace Ukrajiny spolu s Polskem, Japonskem, Estonskem, Rumunskem a Nizozemím do tzv. 1. divize B. Jinými slovy - pokud jde o mistrovství světa, hrají Ukrajinci, dalo by se říci, až třetí ligu. A přece má lední hokej své nadšené vyznavče i na Zakarpatí.

V sobotu 1. února letošního roku se v Užhorodu uskutečnil už 5. ročník mezinárodního Poháru přátelství. Uspořádaly ho společně domácí Hokejový klub Zakarpatští Medvědi, Zakarpatská federace ledního hokeje, městská rada Užhorodu a zakarpatská regionální administrativní.

Dějištěm se tradičně stal nekrytý zimní stadion v ulici Ivana Franka, zvaný Ice Land

Arena. Bojovat o čest svého klubu a o konečné vítězství přicestovaly do Užhorodu čtyři slovenské týmy - HK Svidník, HK Sobrance, HK Snina a nejdál to měli hráči HK Bratislava.

Slováci na domácí nestačili

Zakarpatský hokej reprezentovalo domácí mužstvo Zakarpatští Medvědi vedené kapitánem Serhejem Kovačem. A právě místní hokejisté obhájili loňské prvenství. Druhé skončily Sobrance, třetí Snina, čtvrtá Bratislava a poslední, pátý, Svidník.

Slavnostního zakončení turnaje se osobně zúčastnili starosta Užhorodu Bohdan Adryjiv a šéf Zakarpatské federace ledního hokeje Vasyl Jabryk, kteří hokejistům předali příslušná ocenění. Organizátoři turnaje pak vyjádřili přání, ať tato dobrá hokejová tradice pokračuje na užhorodském ledě i v příštím roce.

Sesadit lvovskou Halyčanku!

A co současnost? HC Karpaty najdeme samozřejmě nadále v Superlize, kde drží druhé místo za zatím suverénní Halyčankou Lvov. Vzájemné souborje týmů z „pouhých“ 250 kilometrů vzdálených měst mají vždy rysy typického derby. A hlediště haly s kapacitou 800 diváků v užhorodském sportovním komplexu Junist pokaždé praská ve švech. Mimo chodem, v posledních dvou vzájemných souborjích Užhorod napřed vyhrál 26:20, pak ale utřil debakl poměrem 19:38...

Dalšími účastníky ukrajinské nejvyšší soutěže jsou týmy Real Mykolaiv, Dniprjanka Cherson, Spartak Kyjev a TNU 21 Kyjev. Tento tým má základ v bývalém družstvu Simferopolu z Krymu, momentálně obsazeného Ruskou federací...

Klubu HC Karpaty, který sídlí v užhorodské ulici Zaňkovské č. 5, předseda Oleksander Ledyda a dívčí tým vede k dalším úspěchům kouč Borys Petrovskij. Sesadit lvovskou Halyčanku z prvního místa Superligy se pokusí hráčky Karina Bajrak, Milana Šukaľ, Sofia Bezrukova, Karina Koloduč, Jana Hotra, Katerina Kupčak, Olga Makarenko, Darja Jevnicka, Christyna Sendrej či Jevhenija Kuhuč.

I muži a mládež...

Možná se teď čtenář zeptá - co zakarpatská házená a muži? A co mládež? Odpovíme - určitě stojí také za zmínku. Mužský tým HC Karpaty si totiž vede velmi dobře v soutěži zvané Vysša liha, jež je druhá nejvyšší na Ukrajině. Do Užhorodu jezdí bojovat o body soupeři z Poltav, Oděsy, Kyjeva, Dnipropetrovska...

A omladina? Nejen v Užhorodě, ale i v Berehově a také v Perečině dobře fungují pod patronátem Zakarpatské házenkářské federace sportovní školy zaměřené právě na házenou. Dá se tušit, že v nich do budoucna zvolna vyrůstají nadějně posily pro užhorodský HC Karpaty. Ať už pro ženský, nebo pro mužský tým.

ALEŠ PIVODA

Hokejovým mistrem Zakarpatí je Siněvir

Týden poté se na užhorodském ledě odehrál i turnaj oficiálního mistrovství Zakarpatí. Zvítězil a šampionem oblasti se stal HK Siněvir, když ve finále porazil domácí HK Užhorodští Vlci. Třetí místo obsadilo mužstvo HK Šachtarski Barsy a čtvrté HK Spartak.

Nejlepším kanonýrem turnaje se stal Aleksander Kňazev z Užhorodu. Nejlepším obráncem byl vyhlášen Aleksander Prokopec z týmu Šachtarski Barsi a nejlepším útočníkem Christian Kravz ze Spartaku. Turnaj řídili rozhodčí Alexander Kuzněcov a Vasil Lesko.

V neděli 9. února předal vítězům pohár a medaile opět starosta Užhorodu Bohdan Adryjiv spolu s šéfem Zakarpatské federace ledního hokeje Vasylem Jabrykem.

ALEŠ PIVODA

(Podle internetových zdrojů)

Александр Духнович

80 років од народжіння нашого будителя

8-го януара 1940-го року в русиньскім селі Габура, в окресі Меджілабірці, народив ся Василь Турок-Гетеш. Днесь можеме повісти, же був дотеперь найвызначнішов особностей третього возрождного руху Русинів, котрый зачав у 1989-ім році. Од народжіння того русиньского діятеля і драматурга нашого театру минуло 80 років.

Василь Турок - Гетеш

Турок походив з роляницької родини. По середній школі пішов штудувати на Універзіту Коменського в Братіславі, де в 1963-ім році закінчив Філософічну факульту. Веце же дві десятиці років учів словацькый і російскый язык, філософію і естетіку на українській гімназі в Пряшові. Пізніше учів і на Православній богословській факульті в Пряшові.

Од 1985-го року зачав робити драматурга у втогдышнім Українськым націоналнім театрі в Пряшові, в котрім ку кінець 80-тых років зачав давати до репертоару пьесы в русиньскім языку, што было таке мале чудо, кедьже в тім часі Русины офіціално не існовали. А нелем то.

З його меном споена є і позітивна театрална зміна – возрождіння в драматічній колектіві втогдышнього українського театру (в тім часі мав театр оперету і балет у формі Піддукляньского українського народного ансамблю, днесь Піддукляньскый умелецькый людový субор), починаючи премьеров інсценациі Сенс – нонсенс, котру драматургічно приготовив з вызначным словацькым режісером і драматургом, родоком з Пряшова, Благом Угларом. З ним пак Турок співпрацовав і на далшых пьесах, а то і в часі, коли вже театр був русиньскый.

Зміна режіму і возрождный рух

Баршанова революція у 1989-ім році была вызначным історічным пунктом і в русиньскім контексті. В новембрі 89 было про русиньску меншыну вызначным выникнутия Обчаньского форуму (ОФ) в Меджілабірцях, котрый пізніше мінить назву на Верейніцу проти насилства (ВПН). Но кедь до ВПН зачинаю приходити далшы прорусиньскы орьентованы люди, приходить на координачный выбор пропозиція, жебы ся тій ініціатіві дала нова назва Русиньска оброда (РО)

У Пряшові втогды іщі український театр, в котрім був Турок драматургом, став місцьом де зачали рішты ся револючны діла.

Такой у 1990-ім році Василь Турок ведно із втогдышнім директором театру Ярославом Сисаком ініціовали і до успішного кінца довели, же театр змінив назву на Театр Александра Духновича і став русиньскым театром, котрый зохабив український язык і зачав грати про русиньскы.

В тім часі вже активно зачав занимати і русиньскым возрождным рухом. Точно рік по революції, 17-го новембра 1990-го року, одбыв ся першы сейм РО, по котрім собі до кресла председы днесь найстаршой пореволючній русиньской організації сів якраз Василь Турок-Гетеш. У функції председы був найдовше із вшыткых дотеперішніх председів організації. Наперед був на тій посаді в роках 1990 – 1994, і потім по короткій перерві в роках 1996 – 1999.

Конгрес

Василь Турок не зівав лем на домашній ру-

синьскій сцені. По першім сеймі РО, котрой став председом, зачав приготовльовати і І. Світовий конгрес Русинів, котрый так само одбыв ся в Меджілабірцях, і на котрім брали участь довгы роки „неіснуючі“ Русины з їх організаціями.

Конгрес проходил у днях 22-го і 23-го марца 1991-го року і брали на нім участь Русины із втогдышньої Чехословакії, Польщі, втогдышньої Югославії, Совітської України, і Северной Америки. Участвы выбрали свою першу Світову раду Русинів, за председу рады був выбраный Турок. На тій посаді був аж до 2001-го року.

Будитель

Турок заслужив ся, окрім многых іншых діл о то, же у 1991-ім році зачали виходити першы пореволючны русиньскы новинкы на Словакії під назвов Народны новинкы. Перше цісло новинок вышло 21-го августу 1991-го року, символічно в день річніці інвазії войск Варшавского договору з 1968-го року. Так само зачав ся регуларно выдавати і часопис Русин. Редакція належала під Русиньску оброду. О просторы в театрі, матеріалне забезпечіня той першой русиньской редакції постарав ся Турок і Сисак.

Воюйовав за то, жебы выникло окреме русиньске высыланя на Словакії про Русинів як в державній телевізії, так і в радію. Свою роль мав і коло заснованя Інштїтуту русиньского языка і культуры при РО в 1993-ім році, потім окремо русиньского одділіня коло Пряшівской універзіты в Пряшові, з чого пізніше выникнув днешній Інштїтут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты.

Як основатель конгресу і першы председ Світовой рады Русинів акцентовав, жебы Русины співпрацовали із організаціями іншых народностных меншын Европы. За його веджіння конгресу і Русиньской оброды подарило ся приготовити кодифікацію русиньского языка, котра была святочно выголошена 27-го януара 1995-го року в Братіславі.

Без функцінарчїня

Од зачатку року 2000 Турок ся вже не хотів ангажовати як функцінар русиньских організацій, но далше продовжовав в роботі, котра про нього была найважніша – робота в театрі. Вдяка Туроковой роботі о Театрі Александра Духновича знали дома і за границями, же театр діставав вызначны оцініня на театралных фестивалях.

Він дістав свого часу наш театр на „театралный олімп“, кедь о кождей премері писала цілословацька преса, кедь до нього знав притягнути

вызначных режісерів, кедь забезпечив, жебы про наш театр писали ся оригіналны пьесы. Робив у театрі російську класіку, сам робив драматизації, співпрацовав з вызначным словацькым драматургом Каролом Горакком, переложив множество пьес, по русиньскы вдяка ньому маеме переложеных таких класіків як Шейкспір, Достоевский ці Сервантес. Турок доказава, же як домашні пьесы, так і світова класіка, ся дасть грати в русиньскім языку, же тот язык є на то способный так, як і вшыткы іншы літературны языкы.

Василь Турок-Гетеш вмер 7-го новембра 2005-го року в Пряшові.

Вечур споминань

З нагоды недожытых 80-ых народенин Василя Турока СНМ – Музей русиньской культуры в Пряшові приготовив зачатком року вечур споминань під назвов *Василь Турок – драматург театру і русиньского возрождіння*.

Найперше отець Франтішек Крайняк одслужыв за Васильом Туроком панахїду. Пак вже продовжовав програм, котрый сценарістично приготовила Яна Труціньска Сива з акторами Театру Александра Духновича, котрого був Василь Турок душов. Интересные факты зо жывота Василя прочітав актер Иван Стропковський, облюблены Васильовы співанкы заспівали акторкы Ярослава Сисакова, Владіміра Штефанікова і Зузана Ковалчікова.

„Народив єм ся в 40- тім року в Габурі, рівно до 2-ой світовой войны. Як пришов фронт, мама была тяжко ранена. Мав єм 5 років, памятам і пряме бомбардованя. Єдна з бомб выбухла дас 50 метрів од мене. Забила тоды штирирічне дівча в сусідовім дворі. Было то барз близко. Такый був мій вступ до жывота.“ Тьма словами Турока зачав споминати на його ціложывотну путь Иван Стропковський.

В рамках вечора были одвысыланы і відеоспоминаня людей, котры не годны были прийти на подїю до Пряшова. Відеопоздравы были од режісера Мілоша Караска, Олены Дуць-Файфер з Ягелонской універзіты в Кракові, Евы Міхны з Польщі. Участвы выслушали і щіры слова з писма режісера Матуша Ольги, акторів Театру Александра Духновича, але і многых далшых, котры Василя Турок знали і котры на нього споминали як на учителя, колегу, камарата, драматурга і русиньско возрождителя.

Робота на русиньській ниві, робота в театрі, котру почас свого жывота зробив Василь Турок є незаступна він бракує доднесь.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Rád se vracím na Podkarpatsko

Mám tu krásnou zemi a její lidi rád. A bojová-li hrdinně za ČR! Ten zločinecký režim SSSR se připravoval ji zachvátit již během války. Z paměti Michala Krišfaluših víme, jak KGB získávala již v Buzuluku své pohánky mezi Rusíny, aby je mohla dosadit na sjezd národních výborů v listopadu 1944 a jejich prostřednictvím žádat o připojení k SSSR.

Je moc dobře, že profesor Pop ve svých historických dílech i v rozhlasovém pořadu zdokumentoval osudy Podkarpatské Rusi.

Dovoluji si vzpomenout, že k odhalení pomníku TGM v roce 2002 jsem primátorovi Užhorodu a pěti spolukům přivezl pamětní jihomoravský talíř a deseti osobnostem medaili TGM. Paní Nataška Tumarecová byla tehdy tak dojata, že to je pro mne nezapomenutelný zážitek. Proto jsem tuto akci v roce 2018 zopakoval a předal opět deset medailí Ivanu Latkovi i dalším. Přikládám pamětní snímky.

Jan Kruml, Brno

Měli dostat osvědčení o českém původu

Udělal mi radost zájem o rusínské děti, který jsem vyslechl v rozhlasovém pořadu. Svěho času, když Eduard Stehlík říkal v rádiu, jak hodně se Rusíni zasloužili v bojích u Dukelského průsmyku, napsal jsem mu dopis (podepsal jej tehdy ředitel odboru na MZV, kde jsme pracovali), že když vydáváme potvrzení

o českém původu různých lidí, zda by nedoporučil, abychom mohli podobně osvědčovat, že ten a ten Rusín žádající u nás o trvalý pobyt, má (s odkazem na ČR) právo dostat od nás podobné potvrzení. Nikdy neodpověděl. Mrzelo mě to, ale časem jsem mu odpustil; je dobrý historik.

Bohuslav Hynek, Kout na Šumavě

Památka Pavla Gojdiče stále žije

V lete bude 60 rokov od úmrtia blahoslaveného biskupa Pavla Petra Gojdiča. Isto budete tejto okolnosti venovať pozornosť aj vo vašom časopise. Mimochodom, vedeli ste, že posledný román slovenského spisovateľa Vincenta Šikulu s názvom Udri pastiera, je o živote Gojdiča? Študovala som v poslednom čase knihy o ňom i rôzne štúdie historikov o dobe, ktorú žil. Bolo to skutočne národné obdobie, kedy sa stretli v krátkom čase dve totality.

Táňa Pirniková, Prešov

(Pozn. red.: Článek k jubileu biskupa Pavla Gojdiče publikujeme na str. 9 tohoto čísla.)

Opožděné zprávy z cest

Nemnoho spolků se u nás může pochlubit tak dlouhou existencí zaměřenou na jistý úsek naší bývalé vlasti, jako Společnost přátel Podkarpatské Rusi. Později byl rozdělen na část českou a moravskou; ten moravský pořádá výjezdy na Podkarpatskou Rus jako cestovka. Nás, kteří se těchto zájezdů účastníme, spojuje touha udržovat kontakty s naší bývalou vlastí. Napadlo mě, že by bylo zajímavé vyprávět si některé epizody provázající naše cesty podkarpatskou krajinou.

Autobus je připraven vyhovět každému našemu přání, což nebylo v počátcích výprav s ohledem na stav zdejších cest vždy samozřejmé. Cestování jsem absolvoval převážně sám – vyhovuje to mé individualistické letoře.

Po několika autobusových výletech vyšly najevo některé mé povahové nedostatky a podivínské manýry. Nijak jsem se pak nedivil, že se mnou ostatní moc nerozprávěli rozhovory, ostatně i mě víc zajímala půvabná krajina, kterou jsme míjeli.

I jinak jsme se rozcházel: zatímco většina měla na zřeteli dosáhnout co nejdříve cíle cesty, já potřeboval, to dá rozum, víc času k prohlídce doškové maštale. Podobná nedorozumění se hromadila a zakrátko jsem získal pověst "brzdíče pochodáků". Chodíval jsem často sám se svými myšlenkami a dojmy...

Vím, má roztěkanost nebyla všem milá. Jednou jsem ale na svou loudavost málem nepřijemně doplatil. Vypravili jsme se k prameni Černé Tisy vzdálené od Jasiny asi 10 km. Ač varování, vydali jsme se cestou necestou vstříc dobrodružství. Cestu provázely časté zděšené výkřiky osazenstva autobusu, byla to opravdu jízda pro dobrodruhy. Náhle to zapraskalo, my jsme se zhoupili a přistáli v potoce. Váha autobusu zvítězila nad vratkým můstkem! Najed-

nou se hodilo, že autobus byl plný, protože při vyprošťování vozu bylo třeba každé síly.

Pramen Černé Tisy už byl nedaleko. Objevil se před námi na kraji lesíka, stékal pokojně do světlé krajiny usměrněnou betonovým potrubím, aniž by tušil, jaká dálka ho čeká, než se spojí s Černým mořem. Překonat stráž a octnout se na hřebenu polonin – snadná pro mne záležitost. Několikrát jsem přešel tam a zpět, prohlížeje si s dychtivostí krajinu. A pak se hodlal vrátit. Netušil jsem, jak těžký úkol to bude. Snad půl hodiny jsem marně hledal mezi stromy skulinu, která by mě navedla k spásnému autobusu. Představa nocování v chladné noci v liduprázdňé krajině bez příkryvek byla neradostná. Odhadoval jsem bezradně, kterým směrem se vydat. Cestou jsem opakovaně zlostně zakopl o kus prkna a na jednou zírám: tentokrát se mi inkriminované prkénko rázem proměnilo ve zlatou destičku. Rozbušilo se mi srdce radostí – klekl jsem si a luštiť azbuku: ISTOK TISY. Čili: pramen Tisy.

Našel jsem zbytek povelané tabulky hlásající směr hledaného pramene!

Jako ve snu jsem se již za soumraku doplazil k autobusu, jehož osazenstvo dodnes netuší, jaké trampoty se mezi pramenem Tisy a poloninami dají zažít. Zlé jazyky by možná podotkly: ... a s neukázněným Romanem obzvlášť.

Pohroužený v myšlenkách, z čeho jsem to před chvílí vyvázl, opřel jsem se o sloup mostu. Proč to nepřiznat, stále ve mně doznívaly obavy, čemu jsem to unikl.

Z výletu k prameni Tisy jsem si vzal poučení, že zůstanu-li se skupinou u autobusu, která nemá dost sil na náročné výšlapy, nemůže se mi přece nic zlého stát! A tak jednoho dne, když většina směřovala k válečnému hřbitovu do bývalé Haliče, já klidně lelkoval s hrstkou

ostatních u autobusu. Pro zlomyslné komentátory jsme byli tzv. "štátskriplové". Samozřejmě jsme věnovali pozornost blízkému okolí. Zjistili jsme, že ani zde nevynechala místní maďarská menšina příležitost využít kopce s výhledem do kraje k postavení památníku připomínajícího slavnou minulost svých předků.

Usoudili jsme, že je čas k jídlu. Zatímco ostatní volili pohodlí autobusu, mně se zalíbily opodál ležící klády úhledně poskládané nad prudkým svahem. Slibovaly totiž skvostný výhled do krajiny. Jaké lepší místo k jídlu si přát?

Usedl jsem na krajní plochý trám. Ten však jako by náhle obživil, dal se do pohybu, a aniž jsem si uvědomil, co se to děje, nezadržitelně se řtil po kluzkém terénu ze svahu dolů. I se mnou, protože v té chvíli jsem cítil naprostou bezmocnost. Což o to, z nevšední jízdy by mohl mít leckdo radost, mě však znepokojovala masa ostatních klád následující nebezpečně tu, na níž jsem se vezl já. Je logické, že množství trámů nabývalo na rychlosti a mě nenapadlo nic chytřejšího, než zavřít oči a čekat na nejhorší. Pán na nebesích se mnou zatím nepočítal. Pojednou pekelná jízda zpomalila a mne vzkřísilo jakési smradlavé mokro. Prudký svah náhle přistál v chladivém močálu.

Nevím, proč jsem náhle vybuchl v hysterický řehot, což vyděsilo právě dorazivší dvojici. Byl to vedoucí zájezdu s řidičem. V běhu se hádali, zda neměli vzít spíš máry... A pak se zdánlivým klidem prohodili: „To jsme rádi, že žiješ. my se hádáme, jestli nebudeme muset odnášet nebožtíka... A ty se tu lochčíš. Obleč si šolnu, ať nastydeš!“

„A víte proč ten můj checht? Protože jsem byl dole dřív než vy, o dvě generace mladší!“, dělal jsem před nimi ze sebe siláka.

JAN ROMAN